

13 oktober 1914

Het beleg van Antwerpen. (Vervolg).

De tijd, dat het beleg van Antwerpen duurde, zou ik geneigd zijn in drie onderscheidene vakken te verdelen.

Het eerste zou de belegering en de beschieting zijn der eerste linie forten van 29 september tot 1 oktober, toen de Duitse bestormingen na twee dagen reeds door de tussenruimten der verdediging doorbraken.

Het tweede zou dan weer een gevecht in het open veld zijn op de vlakte die tussen de forten der eerste linie en die der tweede linie uit de vallei van Rupel en Nete bestaat, en de effene streek waarvan Kontich het middelpunt schijnt te zijn. Dit vak verliep tussen 1 en 7 oktober, op welke dag alle manschappen bevolen werd zich binnen de tweede omheining der versterkingen schuil te zetten.

Het derde vak zou op woensdag 7 oktober een aanvang krijgen, zou uit de beschieting door de Duitsers en het oplazen door de Belgen van de forten die nog weerbaar waren bestaan, en door het voornaamste feit van de Belgische veldtocht onvergetelijk worden, door het bombardement van een toen nog druk bewoonde stad, dat de burgerbevolking in levensgevaar stelde en toch geen militaire operatie tegen de soldatenbezetting heette te zijn, die thans op 5 km afstand der stadsmuren de strijd voerde. Dit vak moest, na drie dagen, met de vernieling der laatste vestingen en de overgave van Antwerpen een einde krijgen.

Men zal onmiddellijk inzien dat ook rond Antwerpen de voornaamste verdediging, degene die de meest langdurige

inspanning van de vijand heeft in beslag genomen, een slag van zes dagen op het open veld is geweest.

Om die slag met goed gevolg door te zetten, bevonden de Duitsers zich na de val der zuidelijke forten Breendonk, Heindonk en Walem in de voordeligste stelling.

Van 29 september af was het hevigste vuur hunner 42 cm mortieren voor Walem en Breendonk bestemd, en deze forten moesten dan ook de eerste bestorming ondergaan.

Nu, op die plaatsen vonden zij voortreffelijke stellingen voor hun houwitsers. Niet zozeer dat de streek bijzonder zekere schuilhoeken opleverde, maar vooral om de invloed, welke het vuur van de daar opgestelde batterijen op het vergemakkelijken van de overtocht van Nete en Rupel kon oefenen. Een enkele opslag op de kaart toont onmiddellijk aan hoe Walem in rechte lijn met de Rupel, en Breendonk ook op dezelfde rechte als de Nete staat. Zij die ooit, in loopgraven gelegen, een vijand hebben afgewacht, die vlak voor hen zou opdagen en het gevaar van een beschieting van opzij plotseling waarnemen, zullen onmiddellijk inzien, van welk overgroot belang het bezit van die beide strategische punten voor de Duitsers moest zijn.

Die beide posities hebben dan ook het eerste deel van de zesdaagse strijd bij Nete en Rupel gewonnen.

Op zijde, in de richting der loopgraven vliegend, zijn bommen en granaatkartetsen misschien niet zoveel gevaarlijker dan wanneer zij in het front zelf worden afgeschoten, maar het gevoelen van betrekkelijke veiligheid dat de liggende afwachting, onder de bodem, de soldaat brengt, wordt onmiddellijk gebroken. Hem is het, of de infanterie die hij als opdracht heeft gekregen af te

wachten, ook aan de kant zou opdagen waar de wal van de gracht hem geen beschutting bieden zal; hij wordt zenuwachtiger gestemd na één enkel half uur dan door de 48 uur die hij misschien reeds op dezelfde plaats bij directe beschieting doorbracht. Het zal wel op het gevoelen lijken van de man die de voordeur van het huis vasthoudt, bang voor de inbreker, die hij over de straat heeft horen lopen, en die hem opeens, door de in vergetelheid opengelaten achterdeur ziet binnen springen.

En wat wordt het dan wanneer een bom, bij toeval, vlak in de loopgraaf, midden in de manschappen valt? Ik weet gevallen dat één bom rond de 50 man ombracht; haar ontploffing rukt de lijken uit mekaar, zodat men een hoofd of een arm soms 20 of 30 m de lucht in ziet vliegen; een officier vertelde mij van een twintigtal mannen, zo erg toegetakeld, dat ook de medaille welke iedere soldaat met naam en geboorteplaats op de borst draagt, bij de ene losgerukt was, bij de andere in het vlees van het lichaam gedreven, bij een derde geplooid of gescheurd of zelfs tot gruis verbrijzeld, zodat er geen middel overbleef, tenzij bij raden naar de gedrochtelijke vorm van een overschot, om de eenzelvigheid van de afgestorvene vast te stellen. Wat worden dan ook de, zo lange jaren, zo hoog geprezen karaktersterkte of moed des krijgers? In zulk opzicht is er ongetwijfeld meer gelijkenis tussen een Romeinse en een Bonapartistische veldtocht, dan tussen deze laatste en de huidige. Dat het sneuvelen op het slagveld of het oplopen van een wonde een teken van moed, een blijk van heldhaftigheid was, dat kon vroeger gezegd. De kwetsuur werd dikwijls toegebracht door een vijandelijke soldaat met wie men alleen handgemeen was. Of nog was het slagveld weinig uitgestrekt, was het gevaar klaar voor ogen te zien, kon men er zich onmogelijk in bevinden zonder het onmiddellijk bewust te worden, was op ieder ogenblik de roes van de strijd of de vastberadenheid van de getrouwe soldaat nodig, om

op het plekje grond stand te houden vanwaar hij de vijandelijke drommen zag aanrukken.

Maar nu bestaat een slagveld uit geen twee tegenover elkaar met minder of meer bochten opgestelde legerlijnen meer. De vijand beschiet niet alleen de fuseliers, die in de loopgraven het ogenblik afwachten, er naar verlangend, dat zij door het gebruik van de kogel een uit zijn schuilplaatsen eindelijk opdoemende grauwe vijand mogen neervellen, maar bij de dagenlange slagen die thans de geregelde strategie worden, maakt hij, zoveel als doenlijk, de hele streek achter de aan te vallen stelling onveilig. Hij beschiet de dorpen die naar vermoeden, of naar de verslagen van zijn bespieders, als inkwartiering voor de reservetroepen worden gebruikt; de spoorverbindingen, die tot het vervoer van manschappen of gepantserde batterijen, en de stations vooral die als basis voor die zwenkingen kunnen dienstig zijn; alle hoogten of bereikbare heuvelflanken, waarvan hij verneemt, dat zij versterking ondergaan, en de troepen die, op afstand van de vuurlinie, met de spade in de hand, hier hetzelfde gevaar lopen als de makkers, ginder op het uiterste front; alle wegen ook, en op het ogenblik voornamelijk dat de vliegende verkenners door het afschieten van een gekleurde vuurpijl, over de "drachen", zoals het ballon-captif heet, dat gestadig achter de vijandelijke legers, buiten bereik van de verst dragende stukken, te zweven hangt, door middel van zijn telefonische verbinding, te kennen geeft, dat de motorwagens, die eet- en schietvoorraad moeten brengen, op een aangetekende plaats voorbijrijden.

Zo'n aangetekende plaats zal meestal een kruisstraat of een door bomen beschermden, licht te onderscheiden en te bereiken steenweg zijn, waarvan, bij het opstellen reeds van de batterijen, afstand en liggingshoek nauwgezet worden nagegaan en

vastgesteld. Op die wijze kan, onmiddellijk na bevel, zulk punt tot doel worden uitgekozen. Kan de ammunitie of de eetvoorraad voor een zeker gedeelte van het front worden vernield, of krijgen het de motorwagens te benauwd om door te rijden, daar zij bij hun verschijning op een deel van de weg, onmiddellijk in een dodelijke zone worden onthaald, zo komt weldra het gepaste oogenblik, om te trachten, door de hongerlijdende, uitgeputte, en al gauw van patronen beroofde manschappen door te breken.

Niet alleen voor de overlangse beschieting van de verdedigingswerken van de Rupel en de Nete, leverden de stellingen Walem en Breendonk het grootste voordeel op, ook lieten zij de Duitse batterijen toe, ieder punt der streek, die ten zuiden van de tweede linie forten lag, beurtelings, zoals uit de as van een wiel in alle richtingen heen de spaken lopen, hun bommen of granaatkartetsen toe te dienen.

Ook waren zij zo dichtbij, dat zij over de forten heen, het opstijgen te Wilrijk van onze eigen vliegtuigen onveilig maakten, en dit was, strategisch gesproken, misschien nog de zwaarste oorzaak der nederlaag.

(Wordt vervolgd)

Uit Brussel wordt aan de Kölnische Zeitung gemeld, dat dr. Sven Hedin, de ontdekkingsreiziger, te Antwerpen is aangekomen en zijn vreugde over de geringe beschadiging van de stad heeft uitgesproken.

Een uit Antwerpen teruggekeerde correspondent van de Kölnische Zeitung bevestigt dat de stad betrekkelijk weinig heeft geleden.

De kunstschaten, de grote openbare gebouwen, het Plantijnmuseum en het koninklijk museum zijn onbeschadigd. In de kathedraal is in de rechter zijbeuk, blijkbaar door een granaat, een klein gat geslagen. In de buurt van de Groenplaats is in verscheidene huizen brand uitgebroken, die geblust is.

De straten in Antwerpen, die het meest geleden hebben van het bombardement, zijn volgens een correspondent van de Tijd de Plataanlaan, Jordaanstraat, Leopoldlaan, Hertoginnestraat, Mechelse Steenweg. De Van Breestraat staat voor een deel in brand, de Lange Leemstraat tot aan de Mechelse Steenweg staat in volle vlam en is niet te blussen, daar er geen water is.

Er wordt gespoten met water uit de Schelde. Dit water is zout en vernielt de stoommachines. De Volkstraat, Kronenburgerstraat, Zuiderlei, Friesestraat, Verbondstraat, Kloosterstraat, Begijnenstraat, Justitiestraat, Kammerstraat tot aan de rooms-katholieke kerk zijn gespaard gebleven.

Ook zijn afgebrand de bureaus van het dagblad "La Métropole", Middenstraat, Beddestraat, drukkerij Bellemans op de Eierenmarkt. De Antwerpse brandweer kan geen water krijgen.

Duitse ingenieurs zijn niet op de hoogte van het blussen. Duitse officieren hebben aan de brandweer gewezen, hoe ze bij de vloed van de Schelde uit de riolen water kunnen oppompen met een stoompomp.

Een hooggeplaatst Belgisch officier, die in de Nederlandse bladen gelezen had, dat de verdediging van Antwerpen in de laatste uren geheel aan de Engelsen zou zijn toevertrouwd, heeft onze Bredase correspondent een brief van een Engels kolonel laten lezen, waaruit blijkt dat reeds in de nacht van 8 op 9 oktober 3000 Engelsen van

Beveren westwaarts zijn vertrokken, geleid door een Belgische gids. Eerst vele uren later zijn de Belgen met de overige Engelsen uit Antwerpen weggetrokken.

Iemand die aan de administratie van de Belgische strafkolonie te Hoogstraten, vlakbij de Brabantse grens gelegen, verbonden is en gistermorgen uit Hoogstraten vertrok, verhaalt dat op het eind van de afgelopen week de te Hoogstraten en Weelde-Merksplas gedetineerden uit vrees voor de in aantocht zijnde Duitsers, aan het muiten sloegen en hun vrijlating eisten. De directeur vroeg te Antwerpen om orders en kreeg tot antwoord, dat hij te Antwerpen geld kon halen om de strafkolonisten hun uitgangskas te betalen en hen daarna los te laten. De directeur vond het ministerie te Antwerpen reeds naar Oostende vertrokken en teruggekomen liet hij te Hoogstraten 300 en te Weelde-Merksplas 2000 man los, die hij uit de in kas aanwezige gelden vijf frank per hoofd kon uitbetalen. Het overschot verlangde niet te vertrekken en bleef in de gestichten. Velen van de ontslagenen zwerven nu op onze grens rond, doch hun wordt belet de grens te overschrijden. In de strafkolonie te Hoogstraten zijn sedert enige tijd een paar honderd vrouwelijke krankzinnigen uit Duffel gehuisvest.

Als curiosum vermelden wij een officieel telegram, gisterochtend door Reuter uit Parijs overgeseind. Het luidt: volgens de laatste berichten hebben de Duitsers nog maar alleen de voorsteden van Antwerpen bezet. De 24 forten op de beide Schelde-oeveren bieden krachtige tegenstand.

De officiële waarheid is in dit geval wel heel ver van de werkelijke af.

Aan de Brabantse grens.

Roosendaal, 13 oktober. Men begint hier langs de grens last te krijgen van de vrijgelaten gevangenen uit de strafkolonie Merksplas. Ze worden streng geweerd.

Ik sprak heden kooplieden, welke uit Antwerpen gekomen zijn. Deze verzekeren mij, dat het daar zeer rustig is. De Duitse troepen gedragen zich ordelijk. Met de hulp der Duitse soldaten zijn de spuitgasten de brand voor een groot deel meester. Men ziet dan ook reeds weer vluchtelingen naar Antwerpen terugkeren.

Nog steeds komen er gewonden te Antwerpen binnen. Van verschillende personen, hedenmorgen uit Mol gekomen, hoor ik dat men daar vannacht nog veldgeschut gehoord heeft.

Uit Engeland.

Londen, 13 oktober. De Morning Post kritiseert in een hoofdartikel op scherpe wijze het voor de val van Antwerpen aan de dag gelegde beleid. 8000 mariniers met enkele zware kanonnen, zegt het blad, werden naar Antwerpen gezonden, terwijl de stad en de vesting onhoudbaar waren. Men had óf het Belgische leger moeten terugtrekken en de tegenstand in het open veld voortzetten, óf een sterke macht tot ontzet moeten laten aanrukken. De laatste weg ware een slechte weg geweest, doch erger was het, om een zwakke troep te zenden. Dit heeft de Belgische overheid in de vergeefse tegenstand aangemoedigd, zonder dat het baten kon.

Londen, 12 oktober. Lord Curzon, (de voormalige onderkoning van Brits-Indië) heeft in een rede, te Harrow gehouden, verklaard dat de inneming van Antwerpen deel uitmaakte van de van tevoren beraamde plannen van Duitsland. Dat land zou door een openlijke schending, of misschien zonder dat middel, Nederland feitelijk noodzaken de wil van Duitsland te volvoeren. En dan zou Duitsland,

tenzij Engeland het in de weg trad en de Duitse plannen verijdelde, zich vastberaden gaan wijden aan de voltoering van zijn grote plan: de vernietiging van Engeland.

Londen, 13 oktober. Volgens de Daily Mail heeft de val van Antwerpen de toeloop van rekruten doen toenemen en was het gisteren de beste dag van drie weken.

Het beleg van Antwerpen (vervolg).

De overlangse beschieting joeg onze troepen uit de verschansingen aan de rechteroever van Nete en Rupel.

Middelerwijl waren de eerste Engelse versterkingen op het slagveld toekomen. Reeds waren de tweedelinie fortin in actie gezet. Ik bevond mij in het gehucht de Oude-God van wat het dorp Mortsel is geweest, toen ik die vrolijke, frisse manschappen, uit de richting Antwerpen komend, de steenweg op Lier of Duffel zag inslaan. Ook door de inrichting van zijn legerdienst doet de Engelsman vooral een indruk van "comfortable" ontstaan. Een enkel voorbeeld: met de brigaden die zich rond Antwerpen bevonden, was er een hele rij autobussen overgekomen, welke, langs de steenweg geschaard, dag en nacht aan ten minste een duizendtal Engelse soldaten een onderkomen verschafte. Wanneer nu, op deze of gene plaats van het tamelijk uitgestrekte front, dringende versterking werd nodig gevoeld, mocht de toevoer dezer met de grootste snelheid plaats grijpen, en konden de bussen, vlakbij de vuurlinie afwachtend, onmiddellijk daarop reeds dienst doen voor het naar de ambulances brengen van de gewonden.

Ook de keuken der Engelse officieren kan niet dan een nederige bewondering inboezemen. Ik heb er iets van bijgewoond, maar toch niet gedeeld. Integendeel. Ik zal u vertrouwelijk vertellen dat ik in

de Oude-God, één enkele nacht, en slechts om er een paar uur te slapen, hetzelfde dak bewoonde als een Engelse brigadegeneraal, naar verluide, de onderkoning van . Ikzelf bezat enkele ingelegeerde spijzen, toereikend voor een paar dagen, foie-gras en zalm, zo deze gastronomie, te midden oorlogsberichten, het vermag u enig belang in te boezemen. Hoe schamel was mijn bezit, naar hoeveelheid en inhoud, met de prachtige voorraad waar de steward en de beide tafeldienaren bewust over heersten. Mijn blikken bussen had ik in een kast der eetkamer zorgvuldig verstopt.

Nu, te één uur 's nachts hoorde ik, vanuit mijn ruststede, de Engelsen rumoerige aanstalten maken om te vertrekken.

En toen, nadat weer de stilte in was gevallen, ikzelf, de tijd der eigen werkzaamheid waarnemend, te drie uur beneden kwam, en de kast opentrok met de vaste hoop op een lekker ontbijt: "de onderkoning der Engels-Indiërs" had mijn have naar zijn gading gevonden en ze in hoogst eerbiedwaardig beslag genomen.

Ik wil er, ja, misschien, op aandringen, in toestemmen, dat de generaal er waarschijnlijk toch maar een gering deel in heeft gehad, en dat de steward de schuld, zo niet de verantwoordelijkheid op zijn koksschouder te verduren heeft, maar: hoe sterk is toch een volk dat, van hoog tot laag, alle standen door, de overtuiging met zich draagt, er nauwgezet naar handelend, dat conserven slechts voor de eigen maag kunnen bestemd worden?

Want dat is bij de Engelse soldaat wel kenschetsend: de overtuiging dat hij de beste is, en dat het beste hem te beurt moet vallen. Zo gaat hij over de straat als een gestadige overwinnaar. En wanneer hij naar het slagveld trekt, is hij dan ook wel een prachtige figuur. Zoveel moed, zoveel vrolijkheid is wel bij geen anderen te

ontwaren. Hij loopt, verlucht, met grote passen voort. Zijn geweer heeft hij wel vaak bij de loop in de hand vast, en legt hij zo op de schouder, de kolf in de lucht stekend. Hij heeft een lossere gang dan de Belgische soldaat, de gang van iemand die het reeds uren uithoudt en het met dezelfde ongevoelige taaiheid nog uren voort kan zetten. Ik zag hun drommen door het dorp, dat tussen tweede forten van de tweede omheining ligt, zoals een vrolijk sportieve ploeg naar het veld, optrekken. Wanneer de forten uit al hun kanonnen, zuidelijk gekeerd, de geweldige salvo's vuurden, begroetten zij het telkens met een driedubbel hoera..

Ondertussen hoorde ik het scheurende tuiten, zoals een hele hoge hobo in de lucht, van de eerste bommen, die, over de forten en het huis heen waar ik me toen bevond, en de straat waar de onvervaarde Engelsen door liepen, de loodsen trachtten te vernielen, waar onze ballon captif en onze laatst gebleven vliegtuigen zich nog mochten bevinden.

Het wordt algemeen gezegd, dat de hulp der Engelsen wat laat gekomen is. Zo men door die hulp de circa 9000 fuseliers verstaat die, na de val der eerste verschansing, een deel der verdediging van de oevers aan beide rivieren op zich hebben genomen, en van zeven oktober af de ganse infanteriebezetting van de tweede fortengordel, de achteruittocht van het uitgeputte Belgische leger toelatend, hebben uitgemaakt, dan geloof ik niet, dat het zenden van zulke hulp, een paar weken vroeger reeds, een werkelijk verschil in de weerbaarheid der Antwerpse stelling teweeg had kunnen brengen.

Aan gebrek van moedige manschappen heeft de bezetting niet geleden, maar tegen de zware vestingsartillerie der Duitsers waren

we, onder de ons opgelegde omstandigheden, zeker niet opgewassen.

Ik weet niet of, de vervoermiddelen en de manschappen nagaand, waar de bondgenoten over beschikken, het mogelijk kan worden geacht: maar een middel om, na de aanval op de eerste vesting van Antwerpen, deze stelling nog te redden, was het onveilig maken van het Duitse belegeringsleger, door een aanranding op zijn linkervleugel, door troepen te Oostende of Zeebrugge ontscheept.

Maar ware het, sedert lange dagen reeds, na de ondervindingen opgedaan te Namen en Maubeuge, en ook wel, na de verschijning op het oorlogsveld van de 42 cm mortier te Luik, ware het niet geraden geweest, om de tussenruimten tussen de zuidelijke eerste linieforten, waar de aanval het meest te vrezen was, met marinegeschut van gelijke zwaarte en draagwijdte als dat van de vijand te voorzien? Want zulk geschut wordt toch sedert jaren voor zeeschepen gebouwd, en is er in zwang. Kon nu zulk geschut, aangezien de toestand op zee, van zijn eerste bestemming, de bewapening van een gepantserde bodem, worden afgeleid? Kan ook het stuk, zonder het bijbrengen van nieuwe toestellen, dienst op vaste grond doen, wanneer de constructeur misschien bij zijn ontwerp, voor de bediening van het stuk, op bijhorigheden, eigen aan het schip, gerekend heeft?

Een grote dienst heeft de Engelse hulp ons, hoe het ook zij ontegensprekelijk bewezen: het dekken door frisse manschappen van onze terugtocht op de linker Scheldeoever.

Van de moed der Engelse soldaten, zoals van die van hun vliegende verkenners, kan ik ook niet te hoog opgeven. Dagelijks zagen wij Engelse vliegtuigen nu opstijgen, en konden onze bewondering niet

bedwingen wanneer wij hen in rechte lijn op het vijandelijke leger aansturend, op geringe hoogte de Duitse verschansingen zagen overvliegen, in de blauwe, onbeweeglijke lucht gedurig door de stoombelletjes omringd, aan minuscule wolkjes gelijk, uit het ontploffen der op hen geschoten granaatkartetsen ontstaan, en die ons een glorieerijke nimbus schenen te zijn, aan de moedigen alleen toegekend.

Reuter seint ons heden uit Londen, dat de Times, van zondag uit België bericht krijgt, dat die dag nog 24 forten van Antwerpen het tegen het aanhoudende bombardement uithielden. Gelijk men weet zijn de Duitsers vrijdag de stad binnengetrokken en waren toen de forten tot zwijgen gebracht of opgeblazen. De verklaring van het bericht van de Times kan zijn, dat de val van Antwerpen zondag nog in een deel van België onbekend was.

De bijzondere correspondent van de Kölnische Volkszeitung verneemt het volgende over de uitwerking die de Duitse mortieren van 42 cm voor Antwerpen gehad hebben:

Projectielen uit deze kanonnen, die de twee sterkste forten Sint Katelijne Waver en Koningshooikt beschoten, troffen verscheidene malen de gepantserde torens, wat ook de ontploffing van de grote munitiemagazijnen tengevolge had. In het fort Koningshooikt werden drie gepantserde torens, de elektrische installatie en de kazerne vernield. Het buitengewoon sterke fort Lier werd zo zwaar beschadigd, dat het niet meer aan verdediging kon denken en zich, dadelijk nadat het Duitse vuur gestaakt was, zonder verdere strijd en verlies overgaf.

14 oktober 1914

Berlijn, 13 oktober. Het grote Duitse hoofdkwartier meldt:

Onze krijgsbuit in Antwerpen laat zich ook heden nog niet overzien. Het aantal vijanden, dat in Nederland ontwapend is, is ongeveer tot 28.000 man gestegen. volgens officiële berichten uit Londen en Nederland, zijn daarbij 2000 Engelsen. Naar het schijnt keren veel Belgische soldaten in burgerkleden naar hun woonplaats terug.

De schade, te Antwerpen aan de gebouwen aangericht, is gering. De sluizen en havenwerken zijn door de vijand onbruikbaar gemaakt. In de haven liggen 4 Engelse, 2 Belgische, 1 Frans, 1 Deens, 32 Duitse en 2 Oostenrijkse stoomschepen, alsmede 2 Duitse zeilschepen. Zover de Duitse schepen tot nog toe zijn onderzocht, schijnen de ketels onbruikbaar te zijn gemaakt.

Berlijn, 13 oktober. De staf van een Duitse divisie heeft in het kasteel Bosch ten zuiden van Antwerpen een ontwerp van een vredesverdrag gevonden. Daarbij was gevoegd een schetskaart, volgens welke bij het sluiten van vrede België de monden van de Schelde, Nederlands Limburg, het Groothertogdom Luxemburg en de op de linkeroever van de Rijn gelegen landstreken van Pruisen en Beieren zou krijgen.

De schetskaart is te Berlijn en zal in de Lokal Anzeiger van heden worden opgenomen.

Het bombardement van Antwerpen.

Roosendaal, 13 oktober. Ik verneem dat de genoemde commissie van 15 aanzienlijke burgers te Antwerpen, die zich onder de granatenregen naar het raadhuis begaf, na 18 uur uit de gijzeling ontslagen is. Op het huis van de senator Rijkmans is een bom geworpen, zonder daar iemand te treffen. Een dienstbode van een huis daarnaast werd gedood.

Van de Brabantse en Zeeuwse grens.

Roosendaal, 13 oktober. Hier is aangeplakt de verklaring van het college van burgemeester en schepenen der stad Antwerpen.

Aan die verklaring is toegevoegd het navolgende onderschrift van de keizerlijk Duitse gouverneur te Antwerpen, met de Nederlandse vertaling ernaast:

Vorstehende Erklärung ist mit meinem vollständigen Einverständnis erlassen worden. Im falle, dass feindliche Akte irgend welcher Art vorkommen sollten, kann natürlich keine Garantie dafür übernommen werden dass alsdann mit dem Schuldigen auch Unschuldige leiden.

Antwerpen den 12/10 '14.

Der Kaiserlich Deutsche Gouverneur

(get.) von Schroeder, admiral.

(Bovenstaande verklaring is met mijn volle instemming uitgevaardigd. Voor het geval dat vijandelijke handelingen, van welke aard ook, mochten voorkomen, kan natuurlijk geen waarborg worden gegeven, dat alsdan met de schuldige ook onschuldigen getroffen worden.

Antwerpen de 12e oktober 1914

De keizerlijke Duitse gouverneur (get.)

von Schröder, admiraal).

Verder wordt de termijn van vijf dagen, in de verklaring genoemd, door de gouverneur tot twaalf dagen verlengd. Genoemde gouverneur heeft verklaard, dat door hem bevelen zijn gegeven, dat geen dorpen mogen worden verbrand, en dat door hem aan de burgerlijke besturen zal worden aanbevolen om burgerwachten, uit zorgvuldig te kiezen goedgezinden, te vormen, teneinde elk ongewenst optreden van oproerige personen tegen te gaan en aldus waarborgen te verkrijgen, voor de burgers zelf, dat geen moeilijkheden voorkomen. In Antwerpen doet de gewone politie met haar gewone wapens als vroeger haar dienst. Belgische soldaten, ook al zijn zij in burgerkleding, zullen bij terugkeer in België als krijgsgevangenen worden beschouwd. De door de uit Antwerpen afkomstige vluchtelingen meegebrachte paarden, voertuigen en automobielen en hun vee zullen, bij spoedige terugkeer, vrij onze douane kunnen passeren, terwijl de Duitse gouverneur heeft verklaard, dat eenieder zijn meegenomen eigendommen ongehinderd naar zijn woonplaats kan terug vervoeren. De regeling van het spoorwegvervoer zal door de Nederlandse regering geschieden. De afkondiging van het vorenstaande geschiedt met goedvinden van de Nederlandse regering.

Van het westelijk front.

Ashmead-Bartlett, in de Manchester Guardian de militaire toestand besprekend in verband met de val van Antwerpen, schat dat ten hoogste 100.000 man van de Duitse troepen in België kunnen worden afgezonderd om von Kluck's leger te versterken. De ernstigste factor acht hij het feit dat het zware Duitse belegeringsgeschut, dankzij zijn merkwaardige beweeglijkheid, nu op bijna elk deel van het oorlogsterrein kan worden gebezigd, tenzij

het nodig zal blijken ter vervanging van de vernielde kanonnen in de Antwerpse forten.

De militaire medewerker van het Manchester blad gaat dan na wat de bondgenoten tegenover de nieuwe 100.000 man kunnen stellen om de gaping in de Franse linkervleugel aan te vullen. Hij merkt daarbij op dat het Belgische leger tijd moet hebben om te rusten en zich te herstellen. Hoe groot het Engelse leger ter plaatse is, mag hij niet mededelen, hoe sterk de Indische troepen zijn, weet hij niet. Wel weet hij dat een deel van het Engelse leger is teruggetrokken van de linie Soissons-Reims, omdat ze daar niet meer nodig zijn wegens de verzwakking van het Duitse centrum ter versterking van de Duitse rechtervleugel.

Hij verwacht dat de Duitsers zullen trachten de bondgenoten geheel uit België terug te drijven, doch acht het nog wel mogelijk dat de bondgenoten sterk genoeg zullen blijken om het Duitse leger in het noordwesten van België vast te houden, in welk geval von Kluck geen versterkingen zou ontvangen en zijn verbindingslijnen in nog groter gevaar zouden verkeren dan toen Antwerpen het nog uithield. Dat de val van Antwerpen een overwegende invloed zal hebben op de krijgsverrichtingen aan de Aisne gelooft hij niet.

Het beleg van Antwerpen (vervolg).

Tot op het laatste ogenblik behielden wij de hoop, zo niet op een zegevierend afslaan van de aanval, en het op eerbiedige afstand achteruit drijven van de zuidelijk indringende vijandelijke drommen, wat nu ook een onnozele droom bleek te zijn, dan toch op een langdurige weerstand in het plein tussen de twee gordels der versterking, op een traag en methodisch deinzen dat de Duitse legermacht tot bestormingen tegen onze stellingen zou dwingen,

waarbij zij zware verliezen zou lijden, die haar woede zou ontzenuwen.

Na het ontruimen van onze verschansingen, aan de oevers der rivieren opgeworpen, hadden onze troepen en de Engelse fuseliers er andere bezet, in alle haast, op niet al te grote afstand der eerste, vervaardigd.

Zo had het tweede tijdvak, dat van de slag in het open veld, wel nog langer kunnen duren, door het bezetten, om de beurt van ieder der loopgraven, welke, pas getrokken, nog niet door de vijand topografisch gekend waren.

Ook valt het buiten kijf dat, als vesting, Antwerpen langere weerstand had kunnen bieden dan het heeft gedaan

Maar een andere factor deed zich hier nu gelden: Onze “réduit” ligt niet te midden van een streek die in alle richtingen wegen tot een uittocht verschaft. Hij vlijt zich tegen het onzijdige Holland, en naar het noorden loopt dus geen strategische uitweg. De aanval van de vijand kwam uit het zuiden en de natuurlijke vlucht, degene die het snelst uit zijn bereik zou stellen, was ontzegd.

De Belgische en Engelse troepen werd, ingeval van een eindnederlaag, onder de muren van Antwerpen, één uitweg beschoren: het Land van Waas, Lokeren, Gent of Brugge, West-Vlaanderen, of, met een woord, de linkeroever van Schelde en Leie. Die beide rivieren waren dan ook een verdedigbare, door de natuur geleverde stelling. Maar, op zijn best genomen, bleef het toch maar een lang strookje land, noordelijk en noordwestelijk door de tegenoverliggende grens en zeekust afgetekend.

Die weg scheen nu wel te lang te zijn dan dat men zich zeker mocht achten, hem op iedere plaats zegevierend te zullen verdedigen, tegen een vijand die de plaats mag uitkiezen waar hij zal doorbreken, en het voordeel had zijn leger over een smalle streep grond te moeten verspreiden, en het in die twijfeltoestand te moeten immobiliseren. De eet- en schietvoorraad van de daar opgestelde drommen werd nog steeds uit Antwerpen afgewacht, en om in alle gevallen te voorzien, was het toch wenselijk ze voortaan, van een in gevaar gebrachte stelling, niet meer te laten afhangen. Zo werd ook gedaan, en dag aan dag werd de bezetting van de linker Schelde-oever tussen Gent en Antwerpen dunner.

Maar dan ook werd de omsingeling voor de bezetting der stelling Antwerpen weer te duchten, en toen de Duitsers, na de val der zuidelijkste forten zich bewust werden dat de verdediging van Nete en Rupel door, om de beurt, die van verscheidene verschansingen, vlug in cirkelvorm als versperring van de toegang tot de tweede gordel van forten opgeworpen, zou worden gevolgd, wat de weerbaarheid der stelling heel wat zou verlengen, besloten ze er toe een poging door te drijven, die, lukkend, de berenning der stad toe zou laten.

Ze deden te Dendermonde een woeste aanval, braken de weerstand der in getal zwakkere troepen door, lukten erin een schepenbrug over de Schelde te slaan, en erover te marcheren.

Van dit ogenblik af werd de toestand aller legermacht oostelijk van de lijn Dendermonde-Lokeren gelegen, zeer hachelijk. De opmars van de vijand uit Dendermonde uit, werd enige uren vertraagd door schermutselingen, en er werd een slag tussen Dendermonde en Sint-Niklaas geleverd.

Moesten nu de manschappen die naar Antwerpen toe lagen, zich binnen de vestingen terugtrekken, en daar, voortaan gans berend, de aanval afwachtend, het uiterste uiteinde der weerbaarheid trachten te bereiken, of was het geraden van die laatste strijd onder de stadsmuren, zoveel als kon af te zien en, kost wat kost, het grootste deel dat nog ontsnappen kon uit de dreigende klem van de vijand los te rukken?

Die tweede oplossing, die er op oogde het beste van het leger te behouden en het grootste getal mensenlevens te besparen, werd dan ook boven de eerste verkozen.

En van het ogenblik af dat de uittocht van het leger naar het westen ernstig bedreigd werd, werd het ook afgeraden de verdediging buiten de tweede fortelinie in het zuiden van Antwerpen door te zetten.

Naarmate de verschanste kring kleiner werd, mocht ook het getal dergenen, die tot zijn verdediging waren aangesteld, geringer worden. De laatste uren die nog aftocht aan de laatste delen van ons leger konden gunnen, waren aangebroken. Het kleinste getal manschappen zou nog een paar dagen front moeten maken, het grootst mogelijke moest in allerijl de misschien nog bereikbare veilige streek betrekken.

Zo versta ik heden, door nader bericht verlicht, de toestand, in dewelke wij tussen één en zeven oktober gestreden hebben.

Maar op het slagveld zelf konden wij de orders alleen aflezen zonder dat er enige hoop bestond om over de afloop der gebeurlijkheden, die zich ginder, uren ver, voordeden, en de eigen weerbaarheid hier plotseling van ondergeschikt belang maakten, enige uitleg te kunnen krijgen. Wij mochten niet eens raden dat, van

een gegeven ogenblik af, wij hier, de lopende krijgsverrichtingen niet meer overheersten.

De dinsdag 6 augustus was een dag van duchtig doorwerken geweest, maar tevens van angstwekkende ondervinding. Nauwelijks hadden de militaire overheden een nieuwe stelling uitgekozen die, vandaag verschanst, morgen door onze troepen zou bezet en verdedigd worden, of de vijand scheen er, door een onfeilbare, door een alwetende bespieding alles bijwonend, maar vermetel en onzichtbaar tegelijkertijd, nauwgezet van op de hoogte gebracht. De mannen, die, met de spa in de hand, in de grond groeven, moesten zich weldra het mikpunt voelen van het vijandelijke schroot. De Duitse artillerie scheen er aan te hechten, dat zij dagelijks nieuwe inlichtingen zou overheesteren, en ieder hoekje, ter verdediging gekozen, zou bestrijken. En hoe moedig bleven onze jongens onder het vuur niet voortwerken! Een wonde zelfs vermocht niet ze te ontmoedigen. Ik herinner mij het moedig mannetje, dat een der 300 balletjes uit een granaatkartets, door de bovenste ribben in de rechterlong gekregen had. Hij lag nu in een naburig huis, op twee stoelen uitgestrekt, en zijn borst werd met water eventjes gewassen. Het bloed, uit de doorboorde long, liep stilaan langs de keelpijp en ontvloeide reeds mond en neusgaten. Zijn adem rochelde door het lauwe vocht. Hij was wel erg gehavend. Toen riep hij ineens met een glimlach uit: "Ja, ik heb er wel een verkoudheid bij opgedaan; ik heb behoefte aan snuiten!"

's Avonds werd de manschappen gelast de hele nacht het werk door te zetten. Het scheen, dat voortaan 's nachts alleen zou worden gewerkt, en dat de daguren voor de rust zouden overblijven.

Maar de nacht verliep niet eens zoals afgekondigd. Het werd nauwelijks middernacht, toen het bericht reeds inkwam over de

opmars der Duitsers te Dendermonde. Voortaan scheen het pleit hier beslist. Alle troepen werd bevolen onmiddellijk binnen de omheining der laatste forten, de nieuwe verschansingen niet eens verdedigd, hun intrek te nemen. De arbeid van deze nacht was door een slag, uren ver geleverd en verloren, op één keer nutteloos geworden.

Te midden de nacht betrokken wij dan ook onze laatste vesting, die we een paar uur later voor immer, neen, maar wel, misschien, voor lange tijd, verlaten zouden.

(Wordt vervolgd).

Het bombardement van Antwerpen.

Aan een correspondentie in de Tijd is nog het volgende ontleend:

Donderdagavond was het lot der vesting feitelijk al beslist. Het was gebleken dat de stad niet meer te verdedigen was. De verliezen der Belgen en Engelsen moeten ontzettend zijn geweest. In de loopgraven was het niet meer uit te houden, de ontploffende granaten doodden vaak 40 à 50 man tegelijk.

Toen begon de terugtocht der Belgen: de Engelsen bedienden nog het scheepsgeschut. Vrijdagnacht en 's morgens was de terugtocht volkomen, de forten werden verlaten, alsmede alle stellingen, de Noorderforten werden opgeblazen. Soms nam de terugtocht het aanzien van een vlucht aan: soldaten trokken hun uniformen uit om ze voor kleren uit de kledingmagazijnen te verwisselen.

Een deel van het Belgische leger diende als achterhoede van het geheel en heeft mooi en dapper werk als zodanig verricht.

De kathedraal is zo goed als onbeschadigd gebleven. Binnen kon ik niet geraken, maar daar moet ook, naar ik vernam, niets geschonden zijn.

Na de overgave der stad, vrijdagavond, was het monument evenwel terug in gevaar! Er was brand aan de Schoenmarkt en Groenmarkt en een regen van vonken dwarrelde in de richting der kathedraal. Dr. Delmot, onderpastoor der Onze-Lieve-Vrouw parochie, en de heer Bruijnseels, directeur der maatschappelijke werken in het arrondissement Antwerpen, hebben toen de Duitse militaire autoriteiten gewaarschuwd en waren heel de avond met een Duits militair geleide in de buurt rond de kathedraal om voorzorgsmaatregelen te nemen. Tegen 10 uur keerde de wind en was het gevaar geweken. De bommenregen was die morgen dicht bij de toren neergevallen. Had het bombardement nog langer geduurd, dan hadden beslist meer projectielen het gebouw geraakt. Tegen 10 uur vrijdagochtend was het gevaar geweken, want toen ging de burgemeester over de overgave onderhandelen. Het was droevig, dat dit door een burgerlijke ambtenaar geschieden moest; er was geen militaire autoriteit meer aanwezig.

“De beschermende hand van God heeft onze kathedraal gespaard”, zuchtte dr. Delmont dankbaar.

Doden zijn er in Antwerpen schier niet te betreuren, niet meer dan een dozijn burgers zullen gedood zijn.

De Duitsers hebben nu in alle openbare gebouwen troepen gelegd. De grote bioscoopgebouwen aan de Keizerlei en elders moesten er ook aan geloven. En doordat de stad zo gans verlaten was en vele huizen onbewoond, waren de Duitsers gedwongen vaak de deuren open te breken, om nachtkwartier te verkrijgen. Overigens wordt

door de militaire overheid zoveel als doenlijk is particulier eigendom beschermd.

Aan de reeds vermelde oproep van de Duitse commandant om terug te keren hebben de vluchtelingen nog nagenoeg geen gevolg gegeven, al zijn reeds tal van lieden teruggegaan. Burgemeesters en schepenen hebben daarom nu een proclamatie uitgevaardigd, waarin zij eerst de reeds weergegeven proclamatie van de commandant aanhalen en dan verder verklaren: “dat er geen spraak is van jongemannen naar Duitsland te vervoeren of tot legerdiensten te dwingen.

“Bakkers, beenhouwers, kruideniers en andere neringdoeners en ambachten, alsook de gezellen daarvan en al wat betrekking heeft op voeding, alsmede de apothekers, letterzetters, glazenmakers, worden dringend aangezocht dadelijk terug te keren.

“Winkels voor voedingsstoffen, die binnen vijf dagen niet heropend zijn, stellen zich bloot aan strenge maatregelen, dit volgens instructie der militaire overheid.

“Volgens deze ook worden alleen zulke personen toegelaten, die in Antwerpen regelmatige huisvesting en broodwinning hebben. De terugkomst moet in goede orde geschieden. Bij de onschatbare diensten door de overheid in Nederland aan onze vluchtelingen bewezen en waarvoor wij ze hartelijk danken, zouden we het zeer op prijs stellen, indien zij er de hand aan hield, dat de terugkeer geleidelijk en trapsgewijze geschiedde.”

Het college van burgemeester en schepenen:

(getekend) J. De Vos

V. Hengius, A. Cools, L. Strauss

Uit Aken wordt aan de Költnische Volkszeitung geseind dat luitenant-generaal De Guise, de Belgische vestingcommandant van Antwerpen, door de Duitsers is gevangen genomen en naar Keulen overgebracht.

De toestand in Antwerpen.

De bijzondere verslaggever van het Handelsblad seint uit Putte:

Gisteren passeerde alhier de heer Donald C. Thompson, consul van Amerika in Antwerpen. De heer Donald deelde mij mee, dat wat de voeding betreft, de toestand in Antwerpen verschrikkelijk is. Er is nergens bijna iets te krijgen. De voorraden, die nog aanwezig waren, zijn door de Duitsers in beslag genomen. De consul is thans op weg om te trachten uit Londen onder Amerikaanse vlag naar Antwerpen voedsel vervoerd te krijgen.

Omtrent het bombardement deelde de heer Thompson mij nog mee, dat zijn huis in de Vredestraat gedurende de nacht driemaal getroffen werd, wat telkens een begin van brand veroorzaakte. Dat kon echter voortdurend worden geblust. Tijdens het bombardement was de Nederlandse consul ten huize van zijn Amerikaanse collega.

Wij hebben melding gemaakt van een artikel in het Hamburger Fremdenblatt van dr. Nöldeke, dat Engeland en België gezamenlijk aansprakelijk zijn voor de schade aan de Duitse scheepvaart toegebracht door het vernielen van Duitse koopvaardij schepen in de haven van Antwerpen. Hij grondde die mening op de Haagse overeenkomst van 1907 omtrent de behandeling van vijandelijke handelsvaartuigen. Een inzending in de Költnische Zeitung wijst nu

echter op een bepaling, waardoor z.i. de bedoelde Haagse overeenkomst geen aanspraak op schadevergoeding geeft. Artikel zes zegt namelijk dat de bepalingen alleen van kracht zijn voor de mogendheden die het verdrag ratificeerden, en slechts dan, als alle oorlogvoerenden verdragspartij zijn. Dit is niet het geval. Montenegro en Servië hebben de overeenkomst niet geratificeerd en ze moet dus buiten werking blijven. Overigens hoopt de inzender dat Duitsland er nochtans in slagen zal de verlangde schadevergoeding te krijgen.

Berlijn, 14 oktober. De Metzzer Zeitung meldt, dat generaal majoor von Bodenhausen, militair chef van de politie te Metz, tot bevelhebber van de vesting Antwerpen benoemd is.

Aan de Brabantse grens.

Roosendaal, 14 oktober. Morgen beginnen er weer treinen naar Antwerpen te lopen. De doodskophuzaren zullen in Essen kwartier betrekken.

Het beleg van Antwerpen. (Vervolg).

Op die laatste nacht, die ik bij de verdediging van Antwerpen beleefde, en die door slechts één enkele dag, van het begin der beschieting, gescheiden bleek, werd ik ook met een opdracht voor het hoofdkwartier der stelling gelast.

Gelast, maar ook, en eerder, begunstigd.

Want de naderende oorlog vermag te verwezenlijken, de druk die de hele wachtende stad met dodelijke stilte hulde, dat uitzicht, dat gedurig het beeld deed opdiepen van wie, hopeloos, na de strijd,

het ongekeerde einde gelaten afwacht, wordt mij het gegeven er de weerga van de aanschouwen?

Een ridder was 10 dagen en 10 nachten de aanvallende vijand tekeer gegaan, wanneer hij, tot deinzen gedwongen, eindelijk in moest zien, dat voor hem geen hoop op uitweg en redding meer overbleef. Zijn krachten waren ten einde en uitgeput, terwijl de vijand gedurig versterking kreeg. Toen ging hij tegen een boom aanleunen, en in de grond, aan zijn rechterzijde, diep plantte hij het zwaard, waarvan, aan het kruis, de edelstenen als een sterrenbeeld oplichtten. De vijand zag hem met verwondering en angst begaan. De lendenband, die sedert 10 dagen zijn sterk lichaam omgordde werd losgemaakt, en de getrouwe helm, die de beukende slagen des vijands niet mochten indeuken, lichtte hij van zijn hoofd op legde hem naast zich neer. Zo verscheen in de maneschijn zijn mooie gelaat, als onder een zuivere hemel, een zuiver water, en de dubbele klaarte van zijn onbenauwde blik. Droevig was zijn blik, maar zo sterk dat geen enkele, naar dit weerloze lichaam de dagen of de speer durfde te richten. Toen sloot hij de ogen, steeds tegen de boom leunend, en viel in de nacht alle duisternis in.

Niet meer op zijn gehavende wapenrusting, zou het zijn, niet meer met gelijke slagen, die hij door zijn zwaard weren of beantwoorden kon, zou de vijand aanvallen: hij bood zijn ongewapende lichaam in hun bereik. Gelaten heeft hij de ogen dicht laten vallen en wacht hij af.

Zo scheen de stad nu te verwachten, dat haar lijdende rol een aanvang zou hebben. Ik was het gewoon geworden, wanneer ik 's nachts op de stad aanstuurde, mij door de wolk van klaarte te laten verblijden, die, rustig, over de nijverige stad gestaag hing, en, meer dan een beeld ervan, het leven op de straten er betekende. Die wolk

verlichtte in de omtrek de lanen en wegen, zodat, over de weg, de schaduw bij maneschijn der rechte beuken, bleker scheen. Toen reed ik zelf met licht, en de straal der lantaarn doorpriemde de duisternis, recht voor mij uit, terwijl, in de bredere lichtkegel er rond, een veranderlijk landschap zich wisselvallig onthullend, mij steeds vooruit noopte, uit de duisternis die zich achter mij weer dichtsloot. Aan de beide zijden van de weg, draaide de ver uitgestrekte schaduw der bomenrij achter mij weg. Achter ieder hoopje grond aan de kant van de baan scheen het bewegende zwart der schaduw in de belichting uitgesneden, een hurkend beest te zijn, dat, tegen de bodem zich neerdrukkend, tegen het hoopje aarde gevlijd, rond scheen te kruipen, zijn lichaam samentrekkend, om, plotseling, bij mijn voorbijrijden, onder de vorm van een nachtgeest op mij te zullen springen. En boven mijn hoofd, tussen het dichte lover heen, dat, langs onder verlicht, zilver scheen, liep, langs de onzichtbare koperdraden der telegraafverbindingen, een koel sterrenbeeld dat, op en neer wiegend, de snaren met een zingend akkoord bezielde.

Ik was, bij het enige nachtelijke rijden, dit sprookjestoneel gewoon; ik hechtte aan dit leven van licht en schaduw.

En toen ik mij in de stad zelf bevond, 's nachts, zoals bij dag, gingen het bedrijf en de rijkdom barendende nijverheid waarvan wij het uitzicht met bewondering aanschouwden, gingen het mondaine en het kunstleven voort.

Na de losbarsting zelfs van de oorlog, mocht, voor de bezoeker, de stad nog lang het uitzicht van de vrede opleveren. Toen kwam 's avonds voor het eerst een zekere opgewondenheid te voorschijn. Een ziekelijk verlangen naar nooit te veroveren nieuws, had zich van iedereen meester gemaakt. De bevolking werd zich stilaan bewust

van het nauwer en nauwer zich samendrukken van de vijandelijke, nog ongevoelde greep. Antwerpen had ik nooit bewoond, maar ik zag ook wel dat ik geen bevolking-in-tijd-van-vrede meer ontmoette.

Eindelijk brak de tijd aan waar ik u over spreken moet, en herleef ik die nacht waar ik de laatste maal naar Antwerpen gestuurd werd.

Ik reed op de brede steenweg voort, zonder licht, en de lantaarnpalen waren aan beide kanten gedrochtelijke nutteloosheden. Onder de zuivere maanbelichting lagen de, in weken niet meer bereiden ijzeren rails van de tramlijn, verroest ros tussen het grijze plaveisel. De zwarte belemmering der zware elektrische leiding, allang door geen stroom meer bezocht, hing stuur over mijn hoofd. Nergens was er een schijn te ontwaren die de blik zou hebben teruggehouden en het geringste teken kon zijn over de ligging van het gedoofde Antwerpen. De lichtkroon, de nevel van klaar bewustzijn, de lichtende wolk die, door het lover der leidende bomenrij heen, naar voor noopte, en al het schaduwleven dat mij vrolijk vergezelde, alles was verdwenen. Lange minuten was de steenweg gans alleen. Toen, ineens, zwaar tegen de sloot aan, voor de rust opgesteld, de batterijen die het bevel schenen af te wachten om morgen weer tegenover de vijand te mogen staan, en waarvan reeds besloten was dat zij naar veiliger oorden weg zouden gaan. Daarna, weer een eind weegs zonder een ziel, tenzij, nauw onder de koepel der olmen- of beukendreef te onderscheiden, de lijst van een schildwacht, de ingang van een verlaten kasteel bewakend, waar thans een bevelhebber intrek had genomen.

Nu, dicht bij Antwerpen gekomen, zag ik ineens de zoeklichten der stadsvestingen hoog door de lucht ijverig boren, om de kruis- of

verkenningstochten van vijandelijke vliegtuigen te keer te gaan. Soms ook werd hun straal naar de steenweg gericht, en stelde u in een verblindende kring die u tot onmiddellijk stoppen dwong. Nog een paar honderd meter, daar stonden, als een middeleeuws kasteel, de begraasde wallen der vesting. Vlak voor mij, midden op de steenweg, wordt een rood licht gezwerd. Een schildwacht. Vertraging. Ik kom heel langzaam aangereden, en fluister in zijn oor: "Luik". Luik, dat het eerste bewijs en het laatste symbool onze hardnekkigheid, onze getrouwheid aan het gegeven erewoord blijft. En op die nacht, wanneer ik dit woordje gedenk, welke verbittering!

Nu rijd ik rechtsaf, daar de steenweg versperd en de stad, slechts door de oude walpoorten, toegankelijk is.

Ik bevind mij nu binnen Antwerpen.

En onmiddellijk: dat is het wel: de door de storm doodvermoeide ridder, die nu de glans zijner ogen heeft gedooft en, gelaten, zijn lot afwacht.

Ik rijd langs de oude steenweg eerst, eng tussen de huizen gelegen, toen langs de brede boulevards met hun nutteloze pracht. Soms vlucht ijlings, schrikkend voor de ronkende motor, de leest voor mij weg van een mens, die, stiekem, de stenen vlak voor zich, met een elektrisch zaklampje verkennt.

Uit de verte aansnorkend stormen auto's veel zwaarder en geweldiger dan bij dag voorbij. De stad van twee maanden geleden bestaat niet meer; de bevolking is voor het meeste deel hier, maar op straat komt zij niet meer. Antwerpen betekent niets meer dan een militair schuiloord, dan een vesting, en kan op geen andere roeping meer aanspraak maken. Alle inzichten worden aan militaire

overwegingen opgeofferd. De stad zelf met haar rijkdom en pracht, met haar oude kerken en gevelhuizen, met haar kunstschaten en nijverheidsaangelegenheden, dat al is geleidelijk van onwaarde geworden. Eén ding is nog van tel: de vesting, te midden waarvan een dood en onverschillig iets zich bevindt, dat vroeger bezocht en geprezen werd, dat mensenleed en vreugde heeft geborgen, maar nu, met het zichtbaar overschot nog van het streven van haar burgers, een onnozel en benauwd overblijfsel uit een afgeschafte leven blijkt te zijn, verlaten onder Gods blote hemel.

Men krijgt de indruk of de vroegere stad gans verdwenen was, en er nu slechts iets met dezelfde uiterlijke vorm, precies op dezelfde plaats zou staan, maar dat het vroegere niet meer is, daar het er de geest niet van bezit.

Het maanlicht, dat nu met de volste helderheid uit de klaarste hemel neer vloeide, scheen een helder water te zijn geweest waaronder, zonder geweld of leed, de stad geleidelijk ging verdrinken, een water dat de longen der krijgers zoals een sterkende lucht zou voeden, en op de gewone mens indringend, hem tot het schuil gaan zitten achter de wanden van zijn huis, of tot een vlucht buiten haar oevers zou dwingen.

Zo stil was al hetgeen het vroegere bedrijf, het leven van voorheen in de stad was, zo dood; maar zo geweldig ook het jongste leven dat, onder deze nieuwe kring, een sterkere aanvang had gekregen.

De plaatsen waar ik mij vroeger ophield, feitelijk bestonden zij nog wel, maar het was gans of zij er niet meer waren.

Ik heb mensen horen zeggen: "Antwerpen is als een graf geworden." Misschien was dit een waarheid voor hen die zó aan het vroegere leven hadden gehecht, dat zij nu de waarde van de

werkzaamheid die de stad overweldigde niet schatten konden. Zoals wij, bij het losbreken van de oorlog, het soldatenpak hadden aangetrokken, zo ook de stad. Andere mensen waren wij geworden welke onze eigen ouders soms niet meer herkenden: zo voelde zich de bevolking aan de stad op deze dagen vreemd.

Maar wanneer u buiten de voornaamste verbindingswegen kwam, daar, op afgelegen kruisstraten, waar, tegen alle verbod in, een schamel vetpotje aan de voet van een Onze-Lieve-Vrouwebeeld, licht zwierend, was blijven branden, dan scheen het verdrinkende maanlicht wel geen nieuwe geest te hebben gewekt: de wijk had het uitzicht gekregen van een in stilte voor eeuwig verzwolgen plaats uit een sprookje, door begunstigen alleen nog bezocht, en waar het wonderdadige sterretje van het vergeten lampje in de eeuwigheid zou lichten.

Antwerpen.

Iemand, die heden uit Antwerpen te Hansweert aankwam, vertelt dat Antwerpen heel weinig geleden heeft: in het geheel zouden niet meer dan 50 huizen zijn vernield.

De bezetting bestond hoofdzakelijk volgens mijn zegsman uit Duitse matrozen. Vele patrouilles doorkruisen de stad. Morgen zal waarschijnlijk een Telegraafboot der firma H. Braakman en C° naar Antwerpen varen om de vluchtelingen tegen zeer lage prijs in staat te stellen naar hun woonplaats terug te keren. Veel zal daartoe ook bijdragen het antwoord ontvangen van de Belgische legatie te 's-Gravenhage op een vraag van de viceconsul, de heer de Graaf, te Hansweert, of het raadzaam was terug te keren, luidende woordelijk: Viceconsul nelge Hansweert. Suis favorable à retour (was getekend) Fallon.

Te Deal en Walmer, twee havens in Kent, zijn maandag ruim 5000 man van de marinebrigade behouden uit Antwerpen teruggekeerd. Zij werden door moeders, vrouwen en meisjes met gejuich ontvangen.

De Daily Telegraph heeft een relaas van Engelse soldaten, die een week te voren uit Engeland waren gekomen en maandag via Oostende in Engeland waren teruggekeerd, na in Antwerpen te hebben gevochten. Het was een warme week voor hen geweest: een week in de hel.

Uit die verhalen blijkt dat de vertellers in het besef verkeren, dat zij zich ten volle van hun taak hebben gekweten, door de val van Antwerpen te vertragen. Een hunner verklaarde koeltjes: "We hebben alles gedaan, waarvoor we waren overgestoken. We hebben de val van Antwerpen tegengehouden. Ik zeg niet dat dit geschiedde door wat wij deden; maar het was bij de Duitsers bekend dat er Britse mariniers in Antwerpen waren, en dat deed hen aarzelen. Ze konden ons uit hun vliegtuigen zien; en dat is zeker ook de reden, dat zij het ons zo warm maakten, nadat donderdag de vliegtuigen waren teruggekeerd."

Deze zelfde man vertelde nog, dat zijn troep te Antwerpen een Duitser, in het uniform van een Belgisch officier en met een rode kruisband om de arm, in de loopgraven aantrof en als spion terechtstelde.

Bij de aftocht uit Antwerpen werd een troep Engelsen geleid door een zich voor een Belg uitgevend persoon. De troep verdwaalde echter en de geleider werd als spion doodgeschoten.

De val van Antwerpen.

Londen, 10 oktober.

Antwerpen gevallen. Dat is al wat wij nu weten. Wat er van het Belgische leger geworden is, hoe het er met de stad zelf voor staat, daarvan zijn wij tot dusver onkundig gebleven.

Wij beleven een wonderlijke tijd. Wanneer men van Antwerpen houdt en met beklemming in de Rotterdammer heeft gelezen van die jammerlijke tonelen in Roosendaal, wanneer men zich verdiept in wat er daar aan de Schelde gebeurd is, dan is het alsof de wereld moet zijn verdonkerd. Zoveel lijden, zoveel verbrijzeling en verwarring, en waarom dat alles? Tegen de vernietigende 42-cm-granaten is niets bestand en Antwerpen is al gevallen. Kom daarna in Londen, en ge ziet met het naderen van het middaguur de gewone zaterdagdrukte, bussen en ondergronds spoor vol van gelukkige en onbekommerde mensen, die van hun vrije middag gaan genieten. De City loopt leeg. Voor Charing Cross is het de gewone roezige drukte van gedrentel en afspraakjes. De krantenbiljetten alleen herinneren u in dat gewoel aan “de val van Antwerpen”, “ontzettende tonelen te Antwerpen” ... De wereld rolt, zo ontdekt ge, juist als tevoren. Gelukkige zelfzucht. Wat zou ons lot zijn, wanneer we ons tegen de uitwerking van alle gruwelverhalen, waarmee ons het vasteland in deze dagen bedenkt, niet konden hullen in ongevoeligheid? Maar Antwerpen wil voor een Nederlander meer zeggen dan voor een Engelsman en mij gaat die ongevoeligheid slecht af vandaag.

Ik schreef u enkele dagen geleden over het half onwillekeurig wantrouwen, waarmee veel Engelsen onze handhaving van de onzijdigheid van de Scheldemond in verband met Duitse plannen voor Antwerpen-oorlogshaven beschouwden. Ik kan niet anders zeggen dan dat dit meevalt, nu het feit van de val der stad daar is.

Zeker, in gesprekken merkt men nog wel eens iets van die wonderlijke begrippen, die voor zulk een belangrijk gedeelte berusten op aardrijkskundige en andere onkunde. Want, hoe ongelooflijk het schijnt na al wat er in de laatste tijd over gezegd en geschreven is, ik verzeker u, dat de meeste Engelsen, mensen van ontwikkeling, journalisten, tot wier werk het behoort inclus, u half ongelovig aankijken, wanneer ge hun bezweert, dat beide oevers van de Benedenshelde Nederlands grondgebied zijn. Niettemin, het valt mee en de pers laat zich, bijna zonder uitzondering uiterst verstandig en welwillend over onze onzijdigheid uit. Algemeen is de erkenning dat Holland het eerlijk meent en enkele bladen, de Westminster Gazette en de Nation o.a., schrijven ronduit, dat het gevaar, dat de Duitsers van Antwerpen een basis voor vlootoperaties zouden willen maken, weinig meer dan denkbeeldig is. De val van de stad is daarom niet zonder belang, maar het belang ligt elders: in de troepen, die het Duitse opperbevel nu beschikbaar krijgt voor de slag op de Frans-Belgische grens.

Het is moeilijk de gevolgen van de inneming van Antwerpen reeds nu te schatten. Dat het de Duitsers nieuwe moed zal geven, al hadden zij dan ook in het begin van de oorlog eer gedacht omstreeks deze tijd in Parijs dan in Antwerpen binnen te trekken, is vrij waarschijnlijk. Maar er is zoveel onzekerheid ten opzichte van de sterkte van de belegeringsmacht. De opgaven in de Engelse bladen lopen uiteen van ongeveer 300.000 man, tegenover 70.000 Belgen, tot omstreeks 120.000 voor beide legers. Zo is slechts vast te stellen, dat de Duitsers hun rechtervleugel tegenover de Fransen zullen kunnen versterken en inderdaad zou dat op zichzelf, of het met veel of weinig troepen zij, van gewicht wezen. De strijders schijnen op het grote slagveld zo tegen elkaar op de wegen, dat versterking voor elk van beide zijden beslissend kan worden. Volgens particuliere berichten, de Times geeft vanochtend

belangwekkende mededelingen over het vechten bij Arras, schijnen de bondgenoten aan de winnende hand te zijn. Indien dat waar is, zou het hun al bijster goed te pas zijn gekomen, indien Antwerpen het, was het nog maar een dag of wat, had volgehouden.

15 oktober 1914

Bureel van weldadigheid Antwerpen.

De secretaris van het weldadigheidsbureel van Antwerpen verzoekt de dokters der armen en beambten van het armbestuur, die in Holland verblijven, zich onmiddellijk ter beschikking te komen stellen van het bestuur, Blindenstraat 9, Antwerpen.

De Duitsers in België.

Berlijn, 11 oktober. Het hoofdkwartier deelde vanmiddag mede:

De vijand, bij wie zich een deel van de bezetting van Antwerpen bevindt, trekt zich haastig ten westen van Gent naar de kust terug.

Roosendaal, 14 oktober. Gisterenavond is het grensstation Essen door de Duitsers opgeëist en hedenmorgen door Duitse troepen bezet. Gisterenavond is een Duitse grenscommissaris in Roosendaal gekomen om met de stationscommandant het verkeer te regelen.

Breda, 14 oktober. Iemand, die heden te Antwerpen is geweest, vermeldt, dat op de weg nog bijna geen terugkerende vluchtelingen waar te nemen waren. Ook te Antwerpen was het nog bijzonder stil. De toegang tot Antwerpen is zeer gemakkelijk, doch het vertrek wordt niet toegestaan, tenzij men van een pas is voorzien, die zeer moeilijk verkrijgbaar is. Op de voornaamste punten van de stad hebben de Duitsers mitrailleuses opgesteld en zandversperringen opgericht. In Antwerpen bevinden zich thans vrij veel troepen,

meest oudere landweerlichtingen en marinesoldaten. Hun gedrag is onberispelijk.

Per auto naar Antwerpen.

Roosendaal, 14 oktober. Zoveen kom ik terug uit Antwerpen. Vanmorgen vroeg waren wij, voorzien van de nodige aanbevelingsbrieven, daarheen vertrokken met twee auto's. Een van de heer A. Laane, de bekende Roosendaalse bankier, die als consul van België deel uitmaakte van deze Nederlandse deputatie, en een van de heer Floris Vos, uit Naarden, die hier van zaterdagochtend voortdurend bezig is geweest om voedsel rond te brengen aan hongerige vluchtelingen en zieke en uitgeputte mensen van de wegen op te nemen. Het kleine gezelschap Nederlanders stond onder leiding van de onvermoeide professor Meijers,, die zich hier de laatste tijd door zijn organisatie zo verdienstelijk gemaakt heeft voor de uitgewekenen. Voorts trokken mee de heer Van Welie, voorzitter van het Roosendaalse steuncomité, en nog enkele andere mannen, die van het moeilijke vraagstuk der verzorging van de vluchtelingen door de praktijk van eigen arbeid, vaak dag en nacht door, volkomen op de hoogte zijn. Het doel van de tocht was, om door overleg met de overheden in Antwerpen te komen tot een helder inzicht omtrent wat er nu met de reeds op anderhalf miljoen geschatte Belgen in ons land moet geschieden, en vooral om te trachten door dit overleg en door het aanzien van de toestand zo mogelijk te komen tot een zo spoedig mogelijke terugzending van deze drommen naar Antwerpen en hun haardsteden elders in het zwaar beproefde land.

Dankzij onze papieren passeerden wij gemakkelijk de Nederlandse wachtposten, die anders ten strengste het verbod van uitvoer voor auto's handhaven. Onze beide Nederlandse wagens waren dan ook

vermoedelijk de eerste, die sedert het begin van het beleg van Antwerpen, tot de weg naar de gebombardeerde stad werden doorgelaten. Dat was bij Putte. Vlak over de grens was een Duits officier met onze Nederlandse officieren aan de andere kant in kameraadschappelijk gesprek. Hij complimenteerde hen, omdat ons land zo voortreffelijk zijn neutraliteit bewaart. en hij betuigde er zelfs zijn leedwezen over, dat de Duitsers genoodzaakt geweest waren een Nederlandse soldaat, die over de Belgische grens afgedwaald was, te interneren.

Het legerbestuur had de goede tact gehad om hier een Duits officier te zenden, die niet alleen aan een aanzienlijke Nederlandse familie geparenteerd is, maar die ook zeer zuiver Nederlands spreekt. Uiterst innemend kwam hij naar onze auto's toe en stelde zich als van Langen voor aan het gezelschap. Zodra hij van de voorgenomen zending vernam, was hij aanstonds bereid niet alleen een Passierschein voor onze wagens aan te vragen, maar ook om daar op te laten zetten, dat men die ongehinderd moest laten terugkeren. De eigenlijke grenswacht was betrokken door bronsbruine marinematrozen, met een groot aantal hunner officieren, die er allen even onberispelijk uitzagen. Terwijl in de tot bureau van de commandant ingerichte taverne de autopassen in orde werden gemaakt, spraken de zeeofficieren triomfantelijk met ons over de spoedige val van Antwerpen. "Had ge dat ooit kunnen denken?" vroegen ze. "En heel de wereld zal verstomd staan, wanneer later uit de geschiedenis blijkt wat een klein aantal Duitse troepen deze versterkte stad heeft genomen. Wij waren zeker minder dan een vijfde deel van de Belgisch-Engelse verdediging. En wat hebben we gelachen dat zij er zo ingevlogen zijn. Dat onze listen zo schitterend gelukt zijn, die de indruk moesten maken alsof we honderdmaal sterker waren dan ons klein aantal troepen."

“Zet de Nederlandse vlaggen op uw wagens, mijne heren, dat staat aardig, dat staat vrolijk”, raadde luitenant von Langen. “Onze vlag wordt vaak met de Belgische verward”, werd geopperd. “U hebt gelijk, beter misschien die vlaggenboel weg, en maar wat eenvoudig. Goede reis mijne heren!” Hij klapte de hakken tegen elkander en salueerde schneidig.

Een brede allee opent zich aanstonds over de grens. Maar om het zicht voor de forten vrij te maken hadden de Belgen hier het zware oude geboomte rondom gekapt, en alle huizen lagen in puin uitgespreid over de grond. Wij passeerden uitgestrekte prikkeldraadversperringen, en enorme barricaden van boomstammen met zoden samengevoegd. Enkele wagens, met huisraad en mensen volgeladen, trokken naar Antwerpen terug, zo ook een grote drom zusters, die zeer opvallend vuurrode middenbanen dragen in hun grijze kleed. Ze dreven een paar koeien voor zich uit. Maar in de richting van onze grens trokken grote afdelingen Duitse marinematrozen op, die het blinkende kleine scheepsgeschut met zich mee voerden. Hen kwam een hele stoet hondenkarren met vluchtelingen tegen, en de jantjes lachten hen bemoedigend toe. Doch ook voortdurend nog weer gerij van Belgen om naar ons land te komen. Grijze Duitse legerauto's, met de grote adelaars op de portieren, snorden langs ons heen. De uniformen dier hoofdofficieren zijn wel heel decoratief, over die zonnige weg en tussen de buitens in hun bonte herfstloof. Maar verderop zijn hier en daar zelfs van deze welige bezittingen geheel en al gesloopt. Men noemt mij het bekend landgoed van de familie Biard. En overal zijn de villa's en de kasteeltjes verlaten met de blinden dicht.

Nu komen we eerst in het welvarende dorp Kapellen en daar begint de wonderlijke stemming als van nacht op klaarlichte dag. De brede dorpsstraat uitgestorven, de huizen aaneen achter hun gesloten

luiken, de gordijnen neer zonder enig vertier van winkels of bedrijf. Door de doodse stilte rijden we voort. Geen Duitse troepen meer te bekennen.

Maar nauwelijks door Kapellen heen, reden we lange tijd langs een heel regiment reservetroepen in kaki pakken, met de kaki hoezen om de sjakos, mannen allemaal van middelbare leeftijd, en blijkbaar zeer vermoeid. Ze lagen in en tegen een brede greppel, de gezichten veelal vermagerd en bezweet, donkerbruin gebrand, ongeschoren en bestoven, hun pijpen te roken. Een tweede regiment kwam aangemarcheerd, moeizaam lopend, uit de pas, de geweren links en rechts geschouderd, na vermoedelijk een lange, nachtelijke tocht. Matrozen op motorfietsen deden estafettediensten. En dan weer zo'n grote geraseerde plek als een wonde in het welige landschap, rondom het volgend verlaten fort, waar, zwaar dreunend de door zes paarden getrokken stukken, een afdeling artillerie langs de versperringen heen rukt, klaarblijkelijk om het opnieuw te bezetten.

De oude weg door de Schijnpoort is afgesloten. Dus tuffen wij verder over Merksem. Een divisie militaire wielrijders peddelt ons snel voorbij, en dan weer reserve, het eerste regiment, dat onder de gele buizen nog blauw lakense broeken draagt. Een opperofficier te paard, omringd door zijn staf, bestudeert de kaart. Ook in Merksem die wonderlijke verlatenheid als een in slaap getoverd stadje. Juist houdt er een wagentje met teruggekeerde vluchtelingen stil voor een huisje. Wij zien hen schichtig binnengaan en de luiken openen van de taveerne waar de doodskophuzaren, die gelijktijdig binnentrekken van de andere kant, wel het eerste gelag zullen nemen. Het station van de stoomtram ligt er leeg in het zwarte koolgruis van zijn emplacement. Maar iemand, die het weet, zegt dat het bedrijf overmorgen weer gaat beginnen. Daar een eind

verder ligt de dambrug, naar het fort, middendoor geknakt in het water. Tussen de schuin gestelde ijzeren schuilplaten staan de Belgische mitrailleurs volkomen onberoerd.

En zo komen we in Antwerpen aan, voorbij het station Dam, in de buurt van de dokken. Uit een enkele kroeg galmt dronken gelal van een zatte sjouwer armzalig door de suizende stilte. Geen levende ziel in die lange, sombere straten, waar de groezelig berookte huizen dreigend staan. En we zien de eerste van die uitgehongerde katten opklauwen langs een houten lijst en miauwend gaan zitten op de vensterbank bij de eerste verdieping van haar blinde woning.

(Wordt vervolgd)

Van de Brabantse en Zeeuwse grens.

Breda, 14 oktober. De commandant van het garnizoen alhier heeft de bekende proclamatie van de Duitse gouverneur van Antwerpen, inzake het terugkeren van gevluchte Belgen, overal laten aanplakken. Deze is thans nog aangevuld met de bepaling, dat de tijdsduur waarin de winkeliers in levensmiddelen verplicht zijn terug te keren, verlengd wordt tot 17 dagen. Voorts wordt vrijdom van invoerrechten verleend voor automobielen, paarden, vee, meubelen enz. der gevluchten. Belgische soldaten zullen, ook al zijn ze in burger gekleed, als krijgsgevangenen beschouwd worden. De Antwerpse politie zal haar gewone functie verrichten.

De val van Antwerpen.

Wenen, 14 oktober. De Neue Freie Presse schrijft:

Wanneer er nog een bewijs nodig ware hoe de Engelse hulp de vastelandstaten van Europa bekomt, dan blijkt dit uit het geval van

Antwerpen. Anders geldt het als een belangrijke taak voor de verdedigingstroepen, dat zij door hun bescherming de stad voor het uiterste behoeden. Ditmaal was het juist omgekeerd. De stad Antwerpen moest, nadat iedere verdediging doelloos was geworden, een beschieting ondergaan alleen om de aftocht van de vluchtende Engelsen te dekken. Alleen vreemde soldeniers, die geen hart hebben voor de burgers van de hun innerlijk vreemde staat, konden zo onbarmhartig handelen. Dit moge voor Frankrijk een bittere vermaning zijn hoe het Parijs zal vergaan, wanneer het onder Engelse bescherming wordt verdedigd. Dit noemen de Engelsen dan subsidie-oorlogen, die ze met soldeniers met zilveren kogels voeren.

In het dagblad van Noord-Brabant vinden we de volgende verklaring:

De ondergetekende, voorzitter bij de intercommunale commissie voor Antwerpen en omgeving, verklaart hierbij dat personen en eigendommen in Antwerpen veilig zijn, dat de uitgewekenen gerust kunnen terugkeren.

Alleen in Antwerpen, Borgerhout en Berchem gedomicilieerde burgers, van regelmatige broodwinning verzekerd, worden door de Duitse overheid binnen de omheining toegelaten.

Geen formaliteiten worden vereist.

Burgerwachten en jongemannen mogen even gerust terugkeren als andere lieden.

De orde en rust moeten natuurlijk met de grootste zorg gehandhaafd worden en alle vijandelijkheden of belediging tegen

het bezettingsleger vermeden; maar voor ordelievende mensen is er geen enkele reden om afwezig te blijven.

Bakkers, beenhouwers, winkeliers van eetwaren enz. moeten binnen de vijf dagen terug zijn, op straf bestuurlijke maatregelen te zien nemen aangaande hun bedrijf.

Al de ontvangen inlichtingen laten mij toe dezelfde verklaringen af te leggen voor al de inwoners binnen de lijnen der buitenforten van Antwerpen

De voorzitter der Intercommunale Commissie,

Louis Franck, volksvertegenwoordiger.

Militaire beschouwingen.

Voor wat Antwerpen betreft beschikken we niet over voldoende gegevens om te kunnen nagaan in hoeverre het de Duitsers gelukt is met de Belgische strijdkrachten af te rekenen. Vermoedelijk is nog een deel ontkomen, doch dat de vervolging niet achterwege bleef en men getracht heeft hun de terugtocht af te snijden, blijkt wel uit het feit, dat ongeveer 30.000 Belgen, misschien zelfs nog meer, op Nederlands gebied zijn afgedrongen en daar de wapens neerlegden.

Het onwaarschijnlijke bericht van de 40.000 man Engelsen in Antwerpen is niet nader bevestigd en het is dan ook nagenoeg zeker dat zich slechts één Engelse marinedivisie met scheepsgeschut aldaar heeft bevonden. Ook de op Hollands gebied afgedrongen Engelsen waren marinesoldaten.

De toestand te Antwerpen.

Prof. J. F. Niermeyer seint ons uit Bergen op Zoom:

Van betrouwbare zijde vernam ik, dat te Antwerpen de deuren open moeten zijn en de lichten 's nachts brandend. Niemand mag 's avonds en 's nachts het huis uit. Dit staat echter niet in de proclamatie. Heden zijn prof. Meijers en de Belgische consul te Roosendaal met gezelschap naar Antwerpen. Met spanning wordt hun terugkomst afgewacht.

De Duitse gouverneur van Antwerpen heeft de termijn van vijf dagen, binnen welke de neringdoenden en ambachtslieden naar de stad moeten terugkeren, tot 17 dagen verlengd.

Voorts heeft hij, naar aan de Tijd wordt gemeld, aan de burgerlijke besturen der plaatsen rondom Antwerpen aanbevolen burgerwachten te kiezen uit goedgezinde bedaarde burgers, om aldus een waarborg te krijgen voor de burgers zelf, dat de orbewaring in goede handen is.

Branden doet er niet veel meer in Antwerpen. Wat er nog laaide of smeulde is nu nagenoeg geblust. De Duitsers hebben hierin de Antwerpse pompiers krachtig geholpen.

Per auto naar Antwerpen.

Roosendaal, 14 oktober.

In de buurt van de dokken tuften wij Antwerpen binnen. En ik herinnerde mij ineens al die herrie en dat rumoer, het gebolder van de sleepskarren, de donder in de ruimen der schepen, en vooral ook de vaak uitzinnig leutige jool van internationaal zeevolk in de kroegen, waar achter de toonbank de opgetuigde matrones troonden uit de tijd, toen ik hier met mijn scheepsmakker Toon voor zeemannetje aan de wal heb gespeeld. En waarlijk, er vaart mij een rilling over de rug, en ik voel dat mijn ogen gaan gloeien, nu het daar

door het wrede oorlogsgeweld overal om ons heen is alsof een gruwzame pestplaaq heel deze ernstige arbeidzame, deze roerige wijken heeft laten uitsterven. Een eindeloos lege baan strekt zich langs de Handelslei voor ons uit. Maar al gauw moeten wij afzwenken om de banden te sparen voor de glasscherven van de gesprongen ruiten.

Een Antwerps gemeenteambtenaar heeft in opdracht om ons de vernielingen van de stad te laten zien. Maar het is wonderlijk. Er is geen sprake van een verwoeste stad. Antwerpen heeft slechts hier en daar van het bombardement geleden en die ruïnes maken weinig indruk, omdat nu immers toch haast alle leven van mensen er uit is. Wij kunnen het niet realiseren, het is alles zo onwezenlijk, zoals een sinistere droom. En veel beklemmender is de verlatenheid van deze altijd zo gezellig vertierige stad, is die doodse stilte, dan de bressen en schendingen van de granaten zijn, dan de in puin gebrande huizen. En alsof dit waarlijk een gevolg kon zijn van hun goed gerichte kanonnen, zeggen Duitse officieren u: "Alle grote gebouwen hebben we gespaard; zulke goede schutters als wij immers zijn".

We tuffen nu eerst vliegensvlug voort over de lege wegen, om op tijd aan het raadhuis te zijn voor de bespreking. We zien in de vlucht, dat het koninklijk atheneum nu een militair hospitaal is voor de Duitse gewonden. Een van ons moet kwartier maken voor enkele heren, die hier achter zullen blijven om de informatiedienst voort te zetten. Maar de meeste hotels zijn gesloten. Eindelijk "Hotel de Londres", gereserveerd voor zieken en gewonden. Van het centraal station hangt nog verregend en als in elkander geschrompeld om de stok, de Belgische vlag. Wat zijn er toch overdreven verhalen verteld door de vluchtelingen in hun doodsangst. Geen enkel

station, ook de telkens genoemde Zuiderstatie niet, heeft geleden door het beleg.

Verder langs de Keizerlei zien we een kapperswinkel open, waar de rap Frans sprekende figaro's de Duitse overwinnaars het aangezicht verzorgen, de snorren friseren en het haar glanzend konfijten. Officieren wijzen ons door hun eigen voorbeeld de weg naar de confiserie van Hessels op nummer 45. Een weelde van taartjes en bonbons op kristallen schalen weerkaatst in de glanzende spiegels, en de madame met haar echtvriend hebben geen handen genoeg om, na zoveel bitters, aan de barre krijgers het zoete des levens te bieden. Smakelijk kauwen zij er met brede kraakbewegingen de roomhoorns, de vruchtensoorten. Wij onthouden voor straks het adres. Grand Hotel en Weber, alles ongedeed en achter de gesloten jaloezieën potdicht. Ook Tietz nog gesloten. Een van ons meent; wanneer je 's nachts laat aan de boemel geweest bent, en gruwzaam mistroostig met een reuzenkater naar huis terug door de stad zwalkt, waar het al druilerig licht gaat worden - zo zag er Antwerpen nu uit in de regen. Het koninklijk paleis met alle gordijnen neer, en een dikke Antwerpse politieagent op post ervoor. Zo komen we aan de Schoenmarkt. Daar hebben de granaten een paar huizen in vlammen geschoten. De brand heeft zich verder en verder meegedeeld. Er was geen water om te blussen. En bergen van puin tussen de kaal geschroeide muren wekken bij hen, die de stad door en door kennen, de herinnering aan allerlei namen. Daar tegenover het paleis van de gouverneur noemen zij het Maison Normal, waar Jaeger verkocht werd; de vermaarde Tessere met zijn Engelse gravures, het confectiemagazijn Des Quatre Saisons in de Beddenstraat. En het gouvernementsgebouw is betrokken door de divisiestaf van de Duitse marine. Op het voorplein veel militair vertier, met ook wat veldgeschut.

Langs de gladde banen der boulevards kunnen de militaire auto's nu zo racen, dat het sist. Er zijn wel enkele grijze Duitse, maar overwegend toch Belgische wagens, die ze hebben gerekwireerd. De citroengele motorkarren der Belgische posterijen zijn met het kenmerk van de Duitse veldpost voorzien.

In de prettige omslotenheid van de Groenplaats een lelijke bres. De Taverne Royale en het Hôtel de l' Europe zijn volkomen uitgebrand. En dan zien we met stille ontroering omhoog naar die eerwaarde toren van de Lieve Vrouwekerk. Ook deze eeuwenoude wachter over de stad draagt nu van zijn hoogste trans de Duitse vlag. Hij is ongeschonden gebleven. Alleen heeft een granaat onder in de rechtse post van het prachtige raam boven de hoofdboort een geducht gat geslagen. Of het kleurenwonder zelf ook heeft geleden, kon ik zo gauw niet zien.

Dan komen wij aan op de Grote Markt, waar het stadhuis is als een burcht door de overwinnaars genomen. Duitse officieren, Duitse soldaten, lopen er zelfbewust af en aan, alsof ze daar van kind af vertrouwd waren. Langs een der gevels dromt een menigte mannen, meest sjofel geklede kerels, beducht daar samen in de regen, door een Feldwebel op rij en gelid geordend, in afwachting van hun Duitse passen. Daar aan de overkant, bij Caillaux, is een granaat teruggeslagen, die een zware hoek van het dak heeft gescheurd. Maar het raadhuis zelf is, niettegenstaande de afgedwaalde granaten en bommen rond om zijn voorname oude façade, geheel ongedeerd gebleven.

Men laat ons aanstonds door naar die wijde hal van de salle des pas perdus, waar in feestgeroes zo vaak de Vlaamse Leeuw heeft gedaverd, en burgemeester en schepenen der gastvrije Scheldestad in welbewuste fierheid de erewijn hebben doen schenken aan hun

gasten. Op de bronzen kronen gloeien de elektrische lampen, maar er heerste een drukkende stemming als van rouw over gans het arme Belgenland. Op de eiken deuren van het kabinet van de burgemeester vermeldt een plakbriefje: “voorzitter internationale commissie, dr. Louis Franck.” Deze grootbegaafde, trouwe dienaar van zijn land, vervult nu immers met een waarlijk heldhaftige tact de wel pijnlijke, moeilijke taak van bemiddelaar te wezen tussen de overheden der overwinnaars en de overheid van zijn ingenomen stad. Heel bleek en vermagerd, in het zwart van haar en baard, doodmoe, met een weemoedige glans van vriendelijkheid in zijn ogen, die wel telkens schreien kunnen, confereert hij aanhoudend, organiseert hij en tracht hij de vaak tegen elkaar botsende belangen door geven en nemen, door de macht van zijn vernuftige woord, door sussen en vergoelijken, door troosten en overreden, harmonisch op te lossen. Maar altijd fier, ook tegenover de dikwijls moeilijke eisen op niet altijd aangename wijze door de Duitse militaire overheid geformuleerd. Wat een heldhaftigheid, wat een niet genoeg te waarden diensten bewijst deze teergevoelige staatsman dan thans toch aan de ongelukkige burgerij der zwaar beproefde Scheldestad, vooral waar zovelen, die beter op hun verantwoordelijke posten waren gebleven, door vrees overmand in de paniek mee zijn gaan lopen.

Daar komt juist ook burgemeester De Vos langs de gehelmdde Cerberus voor de zaal, waar het Duitse gezag zetelt. Hij hoort ons Nederlands spreken, en diep ontroerd komt hij naar ons toe, houdt de handen van één der heren strelend vast, als hij met schor geworden stem dankt, dankt voor wat Nederland nu onvergetelijk doet voor de vluchtelingen. “Nooit, nooit zal België deze weldaden mogen vergeten, en ze nimmer naar waarde vergelden kunnen.”

De besprekingen die toen onder leiding van dr. Franck gevoerd zijn, zijn natuurlijk van vertrouwelijke aard. Gisteravond seinde ik u reeds, dat dit kleine gezelschap Nederlanders, zonder officiële opdracht, maar zelf sedert dagen als leiders werkzaam in de talrijke verwarringen ten opzichte van de verzorging en verpleging der vluchtelingen, zekerheid zocht omtrent vele kwesties, waardoor de Belgen weerhouden worden om naar huis terug te keren. Ze maken zich waanvoorstellingen van de in Antwerpen heersende toestand, en zij wantrouwen de tot heden toe uitgevaardigde proclamaties. Bovendien weten de mensen niet of hun huis er nog staat, of er gelegenheid zou wezen hun kostwinning weer op te nemen, of vader en moeder er nog zijn, de patroon van de zaak, de directeur der fabriek, en wat niet al. De heren zouden gaarne een inlichtingendienst ingesteld zien om zoveel mogelijk op deze en andere vragen antwoorden te geven.

Ook dokter Franck verzocht de heren allereerst om toch al hun landgenoten te danken voor wat zij doen voor onze arme vluchtelingen. De diepste sympathie is hierdoor gewekt. En even sluisde aandoening zijn stem, toen hij zei "Nederland heeft ons ook behandeld als broeders. Beide volken hebben immers ook zoveel belangen gemeen, waarvoor België nu wel een hard lot moet dragen". Reeds had hij iemand afgezonden met een brief voor de Nederlandse bladen, waar deze gevoelens kort in worden uitgesproken.

Wat nu betreft de opwekking aan de vluchtelingen om terug te keren, daartoe waren reeds enkele mannen van vertrouwen naar de Nederlandse grensdorpen gezonden. De Duitse consul in Terneuzen zou er propaganda voor maken in het overstelpte Zeeuws-Vlaanderen. "Want", zei de president "natuurlijk mogen wij Nederland die last ook niet langer laten." Een groot bezwaar schijnt

echter, dat reeds zovelen ver weg het land in zijn getrokken. Deze dingen zullen uiteraard met onze regering en in overleg met de Duitse militaire overheid worden behandeld. Onze regering regelt het transport.

En wat de inlichtingendienst betreft, hiervoor is reeds een Belgisch bureau opgericht aan de Meir, waarbij de medewerking van welingelichte Nederlanders uiteraard zeer zou worden gewaardeerd. Aan de vluchtelingen kan voorts uit naam van dokter Franck worden verzekerd, dat de Duitsers de terugkerende mannen niet aan oorlogsarbeid zullen zetten, dat er van hen niet, zoals in Luik, enige persoonlijke oorlogsschatting zal worden gevraagd, wat natuurlijk de mogelijkheid van een schatting voor de stad als zodanig niet uitsluit. Voorts bestaat er geen enkele bepaling, dat de teruggekeerden Antwerpen niet meer zullen mogen verlaten, al is natuurlijk nimmer in een versterkte stelling met zekerheid te zeggen, dat men daaruit te allen tijde weer weg kan trekken. Doch hierin ligt geen enkele overweging om met terugkeren langer te talmen. Een proclamatie in deze geest is in wording, maar er zijn in Antwerpen zo weinig mensen van alle vakken overgebleven, dat alleen maar het drukken van deze plakaten drie dagen moet duren.

“Maakt u ook bekend,” vroeg dr. Franck, “dat de Duitse bezetting zich zeer ordelijk gedraagt. Dat er geen sprake is van inkwartiering van Duitse militairen bij burgers, omdat de stad zelf zorgt voor hun kwartieren, en eveneens voor alle verstrekkingen aan het leger. Doch komen de vluchtelingen in vloed terug, dan zullen zij goed doen voedsel mee te brengen voor de eerste drie dagen, omdat het bedrijfsleven zich bij de terugkeer uiteraard in die mate moet herstellen, dat althans de bezorging der levensmiddelen, die er in overvloed zijn, geregeld kan worden. Maar de Belgen kunnen zich

niet trouwer aan hun land tonen, dan door op hun plaatsen terug te komen. Vooral is er behoefte aan bakkers, slaggers, letterzetters, glazenmakers, enzovoort”.

Onze regering zal dus, in overleg met de Nederlandse militaire overheid, het terugvervoer van de op anderhalf miljoen mensen geschatte vluchtelingen, met hun huisraad en wat al niet meer, zorg dragen. Duitse officieren zijn hiervoor reeds in Nederland, en generaal Terwisga is ervoor in Antwerpen geweest.

Doch, zoals ik in het laatste ochtendblad las, zijn er nog moeilijkheden, wat waarlijk niet te verwonderen valt. Ik was in de gelegenheid van enkele dezer bezwaren kennis te nemen.

Het militaire gezag te Antwerpen verlangt, dat de binnenkomst ordelijk zal geschieden, en onder controle. Dat men zich van de stromen geen duidelijke voorstelling maakt, begreep ik uit het aanvankelijk voornemen om deze controle aan een Duitse officier op te dragen, die hiervoor slechts van elf tot een en van vier tot zes uur de tijd zou hebben. Bovendien zouden de treinen met vluchtelingen binnen in de stad moeten aankomen, om geen gezwerf buiten rondom de forten te krijgen. Maar de verbinding met de stad is verbroken door het opblazen van de spoorbrug van Dam. Dit kunstwerk kan nog in geen tijden hersteld zijn, ook niet, wanneer de nodige ingenieurs en werklieden zich hiervoor weer melden. De controle zal in hoofdzaak dienen om na te gaan of er ook actief dienende Belgische militairen in burgerkleding meekomen, die vermoedelijk krijgsgevangen zullen worden gemaakt. Aan de bepaling, dat voorts alleen ordelijke burgers, die in eigen onderhoud kunnen voorzien, door de Duitse overheid zullen worden toegelaten, zal wel moeilijk de hand zijn te houden.

Wat voor ons land trouwens te hopen is, want anders blijven wij hier met de paupers en verdere bezinksels zitten.

Vervolgens krijgt men de kwestie van het spoorwegmateriaal. Zal Nederland daarvoor kunnen zorgen, en zal de Duitse bezetting de eenmaal weer binnengekomen Belgische machines en wagens voor dit transport weer vrij uitlaten? Bovendien is de directie van de Belgische staatsspoor met welhaast het gehele personeel afwezig. Daardoor zal het uiterst bezwaarlijk wezen het spoorwegverkeer in België te herstellen, vooral omdat het personeel bezwaar zou hebben terug te keren zolang de kans groot is, dat het ook voor Duitse militaire transporten zal worden gebruikt. Ook zou de Duitse kommandantur steeds ten minste een half uur voor het vertrek van iedere trein daarover bericht wensen, doch de telegrafische gemeenschap is grotendeels gestoord.

Behalve per trein, zijn er honderdduizenden uitgewekenen te voet en op karren. Er moet voor gezorgd worden, dat zij op de wegen voldoende ruimte laten om de bewegingen van de Duitse troepen ongehinderd te laten doorgaan. Voorts kan er ook niet telkens één schip met mensen aankomen, want de controle hiervan zou te tijdrovend zijn. De conditie is: grote slooptransporten tegelijk. Het spoorwegstation Merksem achtten de Belgische autoriteiten niet ongeschikt voor aankomst van de treinen, maar de kommandantur acht het te ver uit de stad, en er is geen rangeerterrein. Het instellen van een postdienst uit Antwerpen naar Nederland en omgekeerd, waardoor de vluchtelingen althans een verbinding per brief konden krijgen met hun woonplaatsen, lag voorlopig niet in de plannen. De maatschappij Mechelen-Terneuzen was wel bereid de dienst te heropenen, doch alleen onder waarborg, dat er geen beslag wordt gelegd op de treinen.

Het verkeer over Essen zou slechts op enkelspoor kunnen geschieden, omdat er niet kan worden gerangeerd. Een latere eis was het herstellen van de hydraulische inrichting van het centraal station, om de locomotieven daar weer onder stoom te brengen onder Duits beheer. Maar alle technisch personeel is weg. Voor het herstel van dit werk zou het Duitse gouvernement in Brussel geen toestemming geven tot heropening van het verkeer. Men moest dus vooral het Belgische spoorwegpersoneel terugroepen, wenste het Duitse bestuur te Brussel. Ze zouden allen op hun oude posten gehandhaafd blijven, en geregeld worden uitbetaald.

Men ziet dat onze regering nog heel wat puzzels zal hebben op te lossen vooraleer de grote terugtrek zal kunnen beginnen. Inmiddels werden drie mannen van vertrouwen uit Antwerpen aangewezen, om hun landgenoten tot het weer thuiskomen te bewegen. Het waren de heren Le Clercq, stadsadvocaat, Soeten, lid van de provinciale raad, en mr. Jamine, oud stokhouder der balie. Zij hebben als werkkringen gekozen Roosendaal, Bergen op Zoom en Zeeuws Vlaanderen. Zij zullen ook mededelen, dat hun stad geheel gaaf is gebleven, op enkele branden hier en daar na.

Een van de vele, dan toch trouw gebleven politieagenten, die voor de burgemeesterskamer op post stond in de Salle des pas perdue, vertelde, dat de Duitse militairen alvast bezig waren vluchtelingen terug te halen uit het Land van Waas, op grote vloten over de Schelde. Want de schipbrug had het Belgische leger op zijn vlucht achter zich tot zinken gebracht. Hij kon het trouwens in gebarentaal goed vinden met de als uit brons gegoten wachtposten voor de zalen, waar de Duitse Kommandantur nu zetelde. En overigens was er die barre nacht, toen overal de granaten floten, en de felle donder niet van de lucht was, hier gelukkig niets voorgevallen. Duitse patrouilles hadden zelfs Belgische dieven opgebracht, die

aan het plunderen waren geslagen. Overigens, te Antwerpen zelf was niet zoveel gestolen; wel in de buitengemeenten. Maar daar waren het de vluchtelingen geweest, die hier en daar de boel hadden opengebrouwen, om voedsel, om dekens en bedden, en zo nog wel het een en ander meer wat van hun gading was.

Een landgenoot, die ik later ontmoette, vertelde, dat er in zijn villa te Kapellen niets was weggenomen, maar letterlijk verhuisd, tot zelfs een groot buffet toe. Maar nu, zei de politiemann, was alles rustig in de stad en we moesten vooral zeggen aan de mensen, dat hier niets voorvalt.

Ook op het stadhuis was in alles weer netjes. De eerste dagen hadden de Duitse soldaten in al die mooie oude zalen, met de vermaarde wandschilderingen, liggen te roken en te spuwen.

Doch het stadspersoneel was onder het bombardement door gebleven in het stadhuis, en als het nodig was, was het de stad ingegaan tussen de granaten door. "Niets dan hun plicht" vond deze eenvoudige man. Maar in het paleis van justitie waren er twee granaten door een achtermuur, zonder goede dag te zeggen, binnengekomen en hadden een gat geslagen. Drie waren er rakelings gevlogen langs dit huis van de vroedschap.

Inmiddels vervolgden wij met de auto's, de enige in particulier bezit, die wij de ganse dag zagen, onze ommegang door de stad onder ambtelijk geleide.

Onze gastheer bracht ons eerst naar de Stadswaag op welk plein de eerste bom uit een zeppelin is gevallen. Het gat van drie meter diepte in de straat was gestopt, maar het huis van de glazenmaker en inlijster, wiens vrouw het hoofd is afgeslagen, hing totaal ontworicht en overal gescheurd uit elkaar. Twaalf mensen zijn

daarbij gedood, en overal rondom zagen wij de scherven en hoeken van de muren in de omtrek afgesprongen, de brokken uit het arduin, de splinters van kroonlijsten geslagen, de gaten en gaatjes van het zware schroot. De geleider loodste ons even binnen in het huis van de familie Le Clercq-Weber, daar in de Hoornstraat. De dienstbode vertelde van haar angsten, want haar mevrouw lag ernstig ziek en die had ze toch niet kunnen achterlaten.

Hier zijn twee scherven van granaten, blijkens twee gaten, door de voordeur binnengedrongen. Een is met een wonderlijk effect weg geketst door de linker zijmuur, en verdween in de haardplaat aan de overkant waar een vierkant gat zijn uitweg aanwijst. Verder niets geen schade! De tweede scherf heeft de kamer aan de andere zijde van de gang bezocht.

Er wij tuften verder langs telkens weer van die geperforeerde muren, gesprongen ruiten, zelfs van de hardstenen stoep van "In de bonte Os" is een enorm groot blok geslagen. Daar las ik "Städtische Armen-Verwaltung, Armen Pflege!" Op het gebied van organiseren valt er van de Duitsers werkelijk nog heel wat te leren.

Aan de Kipdorpvest heeft de Duitsers divisiestaf de Belgische generale staf vervangen.

Voor het atheneum, midden in de stad, is een granaat ingeslagen. Alle ruiten van het grote, als hospitaal ingerichte gebouw zijn kapot. Maar onze chauffeur had vooral goed het adres van de patisserie Hessels onthouden, en wij stapten er af om in de rij van Duitse zeeofficieren onze honger met ... taartjes te stillen. De spraakzame madame zegde, zij en haar man moesten nu alles zelf doen, want heel het personeel was gaan lopen. En dan die last van geen druppel water uit de leiding; telkens een beetje pompwater lenen! De

telefoon staat al zo lang stil. Ook is er geen melk te krijgen; maar zwarte koffie kon zij ons voor zetten.

En de officieren vertellen: het waren hier nog uitsluitend reservetroepen, want uit de linie aan de Aisne kon geen man meer worden gemist. Daarna was hun Marne-divisie hierheen gedirigeerd. De marine heeft toch niets te doen, want de Engelsen komen met hun vloot niet uit. Maar het ellendigste was, dat zij hier niets konden kopen. "We hebben geld om te betalen en schoenen en van alles nodig want verderop is helemaal niets te krijgen, omdat het van Brussel tot Mechelen overal brandt ...

Antwerpen.

De directeur van de Rotterdamse Auto-Maatschappij, die deze week een paar keer de reis naar Antwerpen heeft gedaan, deelt ons mee, dat het in de stad thans overal rustig is. Er zijn niet veel Duitse militairen te Antwerpen. Langzamerhand leeft de beproefde stad weer. Het aantal Antwerpenaren, dat de vesting niet verlaten heeft, wordt geschat op 40 a 50.000. Bijna alle huizen zijn gesloten. Enkele winkels met voedingsmiddelen zijn geopend.

Zij, die in de stad achtergebleven zijn, dringen er op aan, dat hun families, die zich in Holland bevinden, zo spoedig mogelijk terugkeren. Zij kunnen hun niet schrijven, daar de postverbinding verbroken is. Voor vrees, dat de teruggekeerde Antwerpenaren de stad niet meer zullen mogen verlaten bestaat, naar onze zegsman met stelligheid verzekert, geen enkele grond.

Er zijn nog grote voorraden levensmiddelen in de stad, zodat voor gebrek aan voedsel ook geen angst behoeft te bestaan.

Geleidelijk keren weer kleine troepjes uitgewekenen naar de stad terug.

Gisteren was er een militair concert voor het stadhuis.

Het beleg van Antwerpen.

Ik heb u reeds verteld dat de nacht van dinsdag op woensdag 7 oktober, door het lukken van de Duitse aanval op Dendermonde, een ganse ommekeer in de plannen der verdediging teweeg werd gebracht. De Engelse fuseliers, die halverwege de lijn Rupel-Nete en de binnenste fortengordel de loopgraven op dit ogenblik bezetten, werd bevolen hun gans niet bestookte stellingen te begeven. De pioniers welke, in verband met het methodische wijken, en het grondbeginsel van het herhaaldelijk, bij de terugtocht op de laatste vestingen, opnieuw front bieden - wat de eigen mensenlevens bespaart en de koelbloedigheid van de vijand wegneemt, waar hij dagelijks vaststelt dat het werk ongedaan blijft - de volgende vesting opwierpen, werd ook opgelegd, in de binnenste gordel intrek te nemen. De ganse vlakte voor de andere forten werd prijsgegeven, eer het naderen van de vijandelijke bestorming de verdediger er had toe gedwongen.

Inderdaad, ik mocht zelf ondervinden, dat onze nieuwste stelling, de forten onder de cijfers één tot acht gekend, en hun tussenruimten, zich op het ogenblik nog vrij verwijderd bevonden van de aanvallende strijdkracht.

De schanswerkers ten zuiden van Antwerpen waren immers in die dagen in zes onderscheiden compagnieën ingedeeld, dewelke, bij een verplaatsing van de werken, afzonderlijk moesten worden verwittigd. Zes fietsers werden dan ook uitgestuurd die ik met hun laatste boodschap in de duisternis verdwijnen zag. Een uur later

kwamen ze terug, de schanswerkers, met geweer en spade beladen, en lieten zich bij ieder oponthoud, maar onmiddellijk op de grond neerzinken. De koude schenen zij niet meer te kunnen voelen, maar wel de uitputting die zich, na de opgewondenheid van de arbeid onder het gevaar, van hun verslagen ziel had meester gemaakt. Een paar soldaten worden uitgestuurd, een danszaal of de loodsen van een fabriek, of een afdak bij een brouwerij en een uitgestrekte kelder worden ontdekt, waar het stro van een vroegere inkwartiering nog gespreid ligt. Daar inderhaast naar toe: het is misschien maar voor een paar uur.

Bij het aanbreken van de dag bevond ik me weer in het logies van de officier die deze nacht het bericht over de achteruittocht had uitgestuurd. Hij bewoonde tijdelijk een keurige villa tussen fort en twee en drie gelegen, voor het ogenblik door de eigenaars verlaten, al waren de knechten gebleven. Het wondere nu: die eigenaars waren Duitsers die bij het losbreken van de oorlog naar voor hen minder vijandig gebied gevlucht waren. Hun knechten nu hadden ze bevolen het huis te blijven bewonen en bewaken tot de dag van hun terugkomst, en in verband met die lastgeving loon betaald tot ... 15 oktober. Onmogelijk, voor wie op de hoogte der strategische plannen van het Duitse legerbestuur zou geweest zijn, een beter passende datum te kiezen! De bekentenis van de gulle Vlaamse meid, weer hooggeschatte keukenkunst noch gekleurde wangen onder de staat van beleg erg schenen te lijden, gaf mij wel enige aanleiding tot nadenken over de soliditeit van het Pruisisch beleid! Och ja! Maar daar komt, met bedrukt wezen, een der fietsers van verleden nacht terug. Hij had een opdracht gekregen voor een compagnie welke hij niet vinden noch opspeuren kon. De betrokken manschappen waren dus, na het aftrekken der op dezelfde lijn werkende pioniers, en ook der beschermende fuseliers op de laatst verdedigde verschansing, na hun arbeid, op het landtrookje tussen

de beide legers in, als verlaten blijven staan. Het was nu tijd misschien om ze voor een verrassing te vrijwaren. Ik sprong op de motor en reed recht naar het front. Een soldaat heeft gelukkig, meestal de tijd niet om na te gaan hoe gevaarlijk de opdracht is, waarmee hij gelast wordt, maar ik kende de toestand maar te goed. Ik had wel niet te vrezen, dat ik in het bereik zou komen van de bewuste stellingen welke de vijand deze nacht, na de aftocht der Engelse fuseliers misschien opgenomen had. Hij had de betrokken troepen niet trachten te bestoken, en was wellicht nog niet vooruit getogen. Dat was ook het gevaar niet. Maar zijn verkenners moesten nu, bij groepen van een tiental reeds, de hele vlakte doorkruisen die, plotseling, en vóór de aanval, prijsgegeven werd. Zoals ik het reeds heb gezegd, stonden er op het veld, langs de wegen, en aan de sloten talrijke heesters en struikgewas. Een verrassende overval was wel te vrezen vanwege soldaten op ronde, die als verkenners in de grachten sluipend, achter die heesters omzichtig vooruitkomend, de motor uit de verte zouden horen aantuffen, en achter een boom verscholen, de berijder koelbloedig, op treffende afstand, in een rechte lijn met de loop van het geweer zouden stellen.

Het eigenlijke front van ons leger bestond uit loopgraven, heel diep, zoals de Engelse soldaat ze verkiest, hun op elkaar volgende rechte lijn aan beide kanten van de weg liggend als de armen van een kruis waarvoor de baan als stam zou hebben gediend,.

Midden op de weg staat een schildwacht. Toegang naar de eigen vesting laat hij toe, alle verwijdering eruit wordt aan burgers ontzegd. Door de achteruittocht van verleden nacht verrast, komen er nog enkele inwoners op het prijsgegeven gebied, de bescherming van onze laatste verdediging betrekken. Een kruitwagen rijdt aan, door een sterk boerenmeisje getild, waar, op een kussen, een

schijnbaar gedeeltelijk lamme man in gezeten is. De vrouw bloost in de mistige morgen, zoals een oogstappel op een tinnen schotel. En ze barst uit van het lachen. Want de man die ze vervoert is gek, en met open armen en een ingetrokken wezen zingt hij nu Latijnse woorden. Zij houdt bij de schildwacht een ogenblik stand en zegt hem, zich over haar last verontschuldigend: “Hij is zot, maar ik heb hem toch meegenomen; hij is zo lollig!”

En zij proestte van het lachen bij iedere gelaatsstuijp van de man. Iemand vroeg: “Woont hij dan alleen!” “Maar het is mijn vader!” zei ze.

Ik reed door en bevond mij thans tussen de beide legers die de laatste fase van de zesdaagse slag gingen voeren. Nu volgde ik de lijn der verschansingen, deze nacht opgeworpen, en die bij de verdediging niet van dienst zouden zijn. Zo bereikte ik de plaats waar de betrokken manschappen die we in gevaar hadden gewaand, gewerkt hadden: rechts, links, niemand. Daar staat het kasteel dat hen het laatst als inkwartiering had gediend; even binnengereden: ook niemand. Ik schaam me niet te zeggen: het woord verluchting, én over het veilig zitten dier troepen, die toch ook het veld hadden geruimd, én over het gelukkige aflopen van mijn opdracht, zal op dit ogenblik wel overeen zijn gekomen met het gevoel dat ik onderging.

Het was mijn laatste krijgsverrichting!

Met blijdschap trad ik de villa weer binnen, waar nu de officieren haastige aanstalten maakten om naar de overkant der Schelde te trekken (zo klonk nu, na dat van deze nacht, het jongste bevel). Ook met blijdschap werd ik teruggezien. Aan beide kanten van het huis klonken nu de geweldige salvo's uit alle vuurmonden der vlakbij

gelegen forten. De kamp was weer aangebroken. Een verschrikkelijke ontploffing kondigde ons aan dat de Belgische genie de spitse toren van de kerk te Borsbeek opblies, daar hij kon dienen bij het hoekkiezen der Duitse batterijen. Het bevel was dringend. Maar, op de tafel, in tulpvormige roemers, parelde het klaarste sap dat uit de Rijnse druif ooit werd geperst. Op die ochtend, onder het vuur van hun kanonnen, gans bewust van hetgeen daar afgelopen was, zonder het overbodige pochen van wie zijn moed moet opwinden - neen in onze harten diep verslagen misschien, maar met een geest vol onwrikbaar vertrouwen, op die ochtend, hùn Duitse Rijn:

“Nous l’aurons eu dans notre verre ...”

Middelerwijl begon de vijand weer raak te schieten: de ruiten van het huis beefden en dreigden door te breken.

We zouden verschillende richtingen volgen, en namen zo afscheid.

Een paar uur later bevond ik mij op de linkeroever van de stroom, buiten de door de vijand ingenomen sector.

Op de avond van die dag begon de beschieting van de stad.

De vijand zou dus niet meer vooruitdringen: hij bezat stellingen van waar hij Antwerpen kon bestrijken. Anderzijds bedreigde hij ernstig de aftocht van de bezettingstroepen naar de westelijke zeekust. Nu gold het alleen nog het grootste deel mogelijk van onze legermacht, op veilig gebied te brengen, en werd iedereen spoedig de weg naar het westen aangeduid.

En thans is Antwerpen gevallen. In de stad is de vijand binnen gedrongen.

Nog: de val van Antwerpen.

Londen, 12 oktober.

Ge begrijpt, dat men over de val van Antwerpen nog niet is uitgepraat. De zaak heeft twee kanten. Daar is ten eerste het koor der Duitse persstemmen, dat Engeland de zedelijke verantwoordelijkheid voor het lot der rampzalige stad opschuift. Engeland heeft de Belgen tot verzet "opgestookt". Engeland heeft tot de laatste druppel bloed van hen "geëist" en hen tenslotte smadelijk in de steek gelaten. Er is in de laatste tijd nog heel wat over de eerste verantwoordelijkheid voor het betrekken van België in de grote oorlog nagepleit. Niet slechts het grijsboek van de Belgische regering met zijn herinnering aan en onthulling van verzekeringen van Duitse zijde in 1911, in 1913, ja tot op de ochtend van 2 augustus 1914 toe, heeft er aanleiding toe gegeven. Ook de met gedurig krachtiger nadruk herhaalde beweringen van de talloze Duitse apologeten, dat de onzijdigheid van België slechts in naam bestond, dat inderdaad de Belgen in verstandhouding met de ententemogendheden stonden, dat zelfs hun onzijdigheid voor het eerst door Franse troepen feitelijk is geschonden.

Het is duidelijk, dat bij beschouwingen over de zakelijke verantwoordelijkheid voor Antwerpen deze kwestie voorgaat. Moet men aannemen, dat België, opgestookt door Engeland en Frankrijk, Duitsland aanleiding heeft gegeven tot zijn ultimatum van 2 augustus, dan kan men de ellende, waaraan de ongelukkige Belgen zijn blootgesteld, blijven bejammeren, maar men kan er, historisch gesproken, slechts Engeland en Frankrijk en de Belgische regering zelf een verwijt van maken. De Belgische regering zelf, want in grote landen vergeet men wel eens, dat al is een staat klein, zijn regeerders daarom nog geen onmondige kinderen zijn. En dit

geldt ook omgekeerd. Wanneer België in het begin van augustus besloten heeft zijn onzijdigheid te verdedigen tegen een geheel ongeprovoceerde aanval, dan kan men in het begin van oktober niet opeens de Engelsen gaan aansprakelijk stellen voor wrede maar logische consequenties van die eerste oorzaak. Wat nu ten slotte die oude kwestie betreft, zoals ik al zegde, daarover zijn hier in de laatste weken nog heel wat woorden gevallen. Alle ontkenningen van Belgische, Franse en Engelse zijde over verstandhouding of schending van België's onzijdigheid voor Duitsland's ultimatum laat ik daar. Het beste antwoord dat van de zijde der bondgenoten wordt gegeven, is een herinnering aan von Bethmann Hollweg's woorden in de Rijksdag: "Wij weten dat wat we doen verkeerd is, maar nood breekt wet. We moeten er ons een weg doorslaan." Ook in zijn laatste onderhoud met sir Edward Goschen, de Engelse gezant, sprak de rijkskanselier geen woord over wandaden der Belgen, die Duitsland's optreden een zedelijke wettiging zouden geven. Al wat hij aanvoerde was, dat zulk een "stuk papier" als een verdrag toch de moeite niet waard was om zo hoog op te nemen.

Maar dat neemt niet weg, dat de val van Antwerpen de Engelsen een pijnlijk gevoel heeft. Het is natuurlijk dwaasheid om het voor te stellen, alsof België alleen voor Engeland en Frankrijk zou strijden. Het vecht voor zichzelf, voor zijn behoud niet slechts als een afzonderlijke, maar als een onafhankelijke staat. Toch is het moeilijk te verduren, dat juist België zo ontzettend zwaar door de oorlog wordt bezocht, en bij iedere Engelsman komt onwillekeurig de gedachte op: "hadden wij niet meer kunnen doen?" De 8000 man mariniers was iets. Was er meer mogelijk? En ziedaar, een kwestie die voor ons niet is uit te maken. Men kan er slechts op wijzen, dat de val van Antwerpen voor de bondgenoten gezamenlijk een slag is, zodat zij wel meer zouden hebben gedaan als het doenlijk was geweest. Blijkbaar eiste de slag in Noord-Frankrijk, die zeker de

hoofdzaak is, alle beschikbare troepen. Dat neemt niet weg, dat Archibald Hurd in de Daily Telegraph ronduit schrijft, dat het gebeurde een klap is voor Engeland's prestige.

In hoever buitendien de val van Antwerpen een slag is voor de gemeenschappelijke zaak der bondgenoten, besprak ik in mijn vorige brief al kort. De bladen staan vol met beschouwingen erover. Wat de vlootbasiskwestie aangaat, daarover valt natuurlijk niet veel te zeggen. Wanneer de Duitsers de onzijdigheid der Schelde ontzien, gelijk de Engelsen met prijzenswaardige correctheid hebben gedaan, dan is het beeld waar de Engelse pers druk gebruik van maakt, niet onjuist: Duitsland heeft een ongeladen pistool veroverd, om op Engeland's borst te richten. Er blijft dan nog de mogelijkheid van een basis voor de luchtvloot. Maar ik zie niet goed in, waarom juist Antwerpen daartoe zou moeten dienen. Brussel ligt niet verder van Londen. Het bouwen van zeppelinloodsen kost trouwens veel tijd (men zegt een half jaar minstens) en de verrichtingen der Engelse vliegers te Düsseldorf tonen, dat ze kwetsbaar zijn.

Een andere zaak is, dat de verovering van Antwerpen de Duitsers de toegang tot West-Vlaanderen opent. Er zijn vandaag reeds berichten over gevechten op de weg naar Oostende. Antwerpen zou dan slechts een voorbereiding zijn tot een voortschrijden naar de Noordzeekust. De marine deskundige van de Morning Post beweert ten aanzien hiervan met stelligheid, dat "tenzij Duitsland de zee weet te beheersen, het bezit van de Belgische kustlijn waardeloos voor haar is". Waardeloos lijkt sterk uitgedrukt. Niettemin blijft de conclusie wat ik zaterdag niet schreef, namelijk dat het voornaamste belang van de val van Antwerpen voor de Duitsers ligt in de mogelijkheid versterkingen aan generaal von Kluck te zenden. En hoe aanzienlijk die versterkingen zullen kunnen

zijn, kan men nog steeds niet schatten. Zolang het Belgische leger nog te velde staat, zullen de Duitsers wel moeten trachten eerst daarmee af te rekenen.

Alles bijeen heeft de tragedie van Antwerpen hier een uiterst pijnlijke indruk gemaakt. Het druk geschrijf in verband ermee over luchtaanvallen op Londen vindt zeker ook wel aanleiding in de gedurig scherpere bepalingen op de verlichting der stad. Het is hier nu 's avonds haast levensgevaarlijk om Trafalgar Square over te steken. De volle maan liet zich laatst geen zwart kapje voordoën, maar nu die uit eigen beweging vertrokken is, jagen auto's en motorbussen in het donker over de straten. "Ze zullen niets anders uitwerken met een aanslag dan een toeloop naar de werfkantoren," heeft een der ministers onlangs gezegd. Zeker, dat een paar bommen de Engelsen buiten hun bezinning zouden doen schrikken, gelooft niemand die ze kent. Maar laat ons hopen dat St. Paul en de Westminster abdij geen mikpunt voor Duitse vliegers zullen worden.

We lezen dit in de Kölnische Zeitung. Berlijn van 14 oktober. De Lokal-Anzeiger schrijft: Nog doet de vreugde over de snelle val van Antwerpen ons hart sneller kloppen, maar onze gevoelens tegenover de overwonnen vijand zijn veranderd. In het begin, toen de franc-tireur oorlog tegen ons woedde, waren wij uiterst vertoornd, maar nu is in plaats daarvan uitsluitend medelijden gekomen. Feitelijk is thans de verbittering geheel gericht tegen Engeland, dat in de ogen van het Duitse volk steeds meer de bewuste aanstichter van de oorlog wordt.